

TERÉNNÍ VÝUKA TÉMATU ŽIDOVSKÉHO A ROMSKÉHO HOLOCAUSTU NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH V BRNĚ – SOUČASNÝ STAV A NÁVRH DIDAKTICKÉHO ZPRACOVÁNÍ

MIROSLAV JIREČEK – JAN VOŘÍŠEK – FILIP VERSTEEG¹

The study deals with the topic of the Jewish and Roma Holocaust at primary schools in Brno. It presents the results of a questionnaire survey among history and civics teachers in this city concerning the use of regional history and field teaching with special regard to the topic. On this basis, a proposal for the didactic elaboration of the topic is presented – a catalog of places connected with the Jewish and Roma Holocaust in the territory of Brno is presented, field teaching on this topic is proposed, which uses the individual described localities.

Key words: history, civic education, Brno, Jews, Roma, Holocaust, teaching, didactics, regional history, field teaching

Úvodem

Studie² se věnuje problematice židovského a romského holocaustu³ ve městě Brně. Jejím cílem je na základě dotazníkového šetření mezi učiteli dějepisu a občanské výchovy v Brně zmapovat stav výuky tohoto tématu s ohledem na využití regionálních dějin a terénní výuky. Na tomto základě navrhujeme didaktické zpracování tohoto tématu opřené o regionální dějiny a terénní výuku. Zpracované materiály k této problematice předkládáme tak, aby byly pro učitele ihned k použití – součástí je stručný informativní přehled míst spojených s židovskou a romskou menšinou (zejména jejich historií) na území města Brna i komplexně zpracovaný didaktický materiál, který žákům představí problematiku holocaustu a lokality, které jsou se sledovanými menšinami spojeny (provede je po těchto místech).

¹ Autorský kolektiv je tvořen z jednoho akademického pracovníka a dvou studentů (dějepisu pro vzdělávání a učitelství dějepisu pro základní školy).

² Studie vznikla v rámci projektu *Místa historické paměti jako indikátor odpovědného občanství a historického vědomí* (MUNI/A/0882/2019).

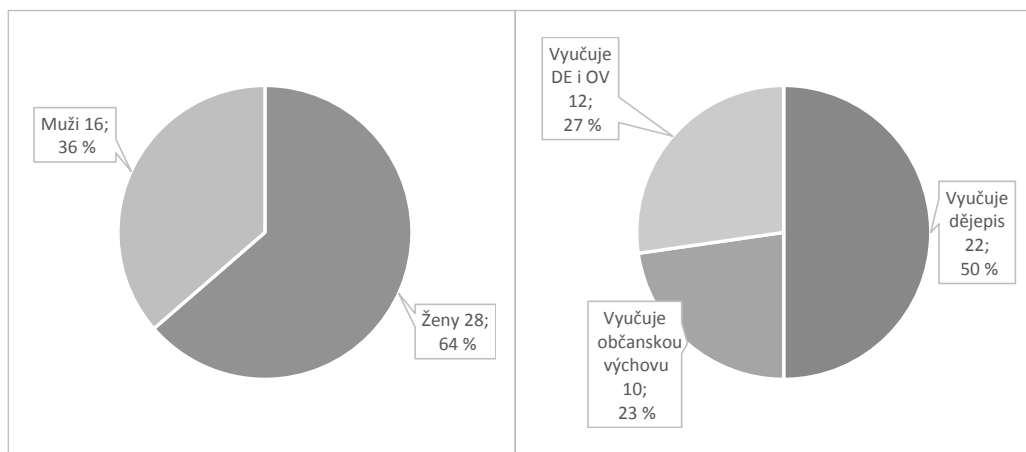
³ Věnujeme se nejprve židovskému, poté romskému holocaustu. Pořadí vychází z počtu obětí i zachovalých památek spojených s oběma menšinami.

Dotazníkové šetření a jeho výsledky

Cílem předkládaného dotazníkového šetření bylo zmapovat, jak je na základních školách ve městě Brně vyučováno téma židovského a romského holocaustu, a to se zvláštním zřetelem k využití terénní výuky. Dotazník byl zaslán na všechny základní školy ve městě Brně, které mají 2. stupeň včetně škol soukromých, církevních i alternativních. Dotazník nebyl směřován na nižší stupně středních škol (odpovídající druhému stupni základních škol), ani na nejružnější školy „speciální“ a praktické (pro děti s různými stupni postižení, vadami, zdravotním znevýhodněním, školy při nemocnicích apod.). Tam, kde mají na internetových stránkách uvedeny e-mailové adresy, byl dotazník zaslán přímo vyučujícím dějepisu a občanské výchovy (případně jim odpovídajících předmětů). Tam, kde kontakty na učitele uvedeny nejsou, případně nemají na internetových stránkách uvedeny aprofabace jednotlivých učitelů, byl odkaz na dotazník s prosbou o jeho vyplnění zaslán řediteli školy (případně na kontaktní e-mail školy) s tím, že jsme požádali o přeposlání učitelům vyučujícím na těchto školách dějepisu a občanskou výchovu.

Celkem byl dotazník zaslán na 72 škol, počet učitelů, kteří dotazník obdrželi není možné určit. Dotazník zodpovědělo během ledna a počátkem února 2021 celkem 44 respondentů. Jelikož není výsledný počet respondentů příliš vysoký, nemají výsledky obecnou platnost. Umožňují však alespoň základní pohled na sledovanou problematiku.

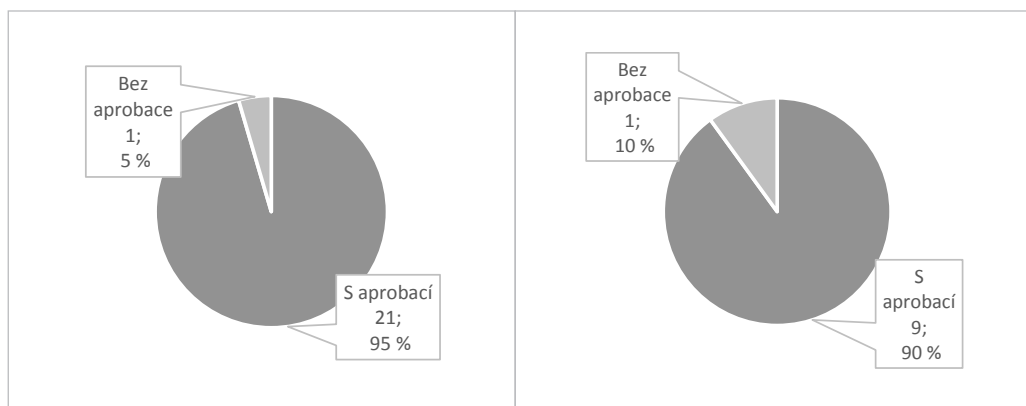
Z počtu 44 respondentů bylo 28 žen (63,6 %) a 16 mužů (36,4 %) (graf 1). 22 respondentů (50 %) vyučuje dějepisu, 10 (22,7 %) občanskou výchovu (výchovu k občanství) a 12 (27,3 %) oba tyto předměty (graf 2). Sledovali jsme také to, zda mají učitelé aprobaci pro výuku těchto předmětů. V případě dějepisu tak uvedlo 21 respondentů (95,5 %), bez aprobace pro tento předmět tedy vyučuje pouze jeden z respondentů, tedy 4,6 % (graf 3). V případě učitelů občanské výchovy vyučuje tento předmět 9 respondentů (90 %) s aprobací a 1 respondent (10 %) bez aprobace (graf 4). Z učitelů, kteří vyplnili dotazník a vyučují oba sledované předměty, uvedlo 7 učitelů (58,3 %), že mají aprobaci pro oba předměty, 5 respondentů (41,7 %) že mají aprobaci pro dějepisu, ani jeden z učitelů vyučujících oba předměty nevedl, že má aprobaci pouze pro občanskou výchovu, nebo že vyučuje oba předměty bez aprobace (graf 5). Poslední ze vstupních informací,

Graf 1. Zastoupení respondentů dle pohlaví

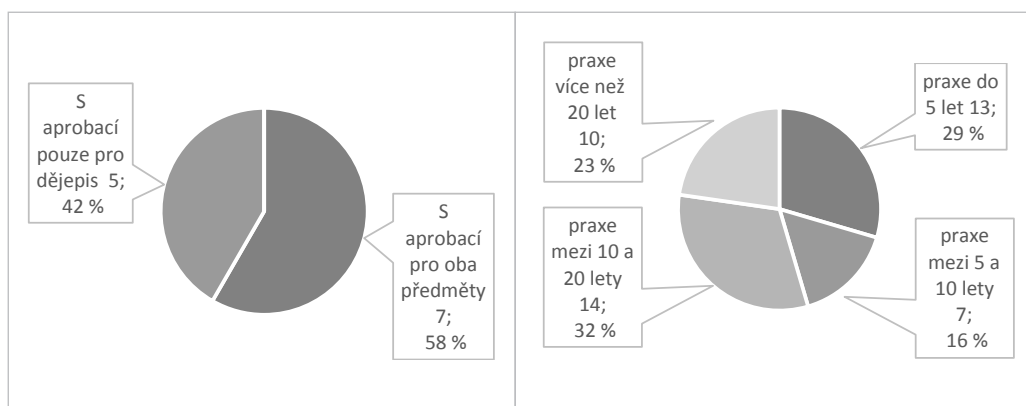
Graf 2. Zastoupení respondentů dle vyučovaného předmětu

ktou jsme se snažili zachytit, byla délka praxe učitelů, kteří zodpověděli náš dotazník. Zde se ukazuje poměrně rovnoměrné zastoupení respondentů z jednotlivých kategorií – 13 učitelů (29,5 %) s praxí do 5 let, 7 učitelů (15,9 %) s praxí mezi 5 a 10 lety, 14 respondentů (31,8 %) s praxí mezi 10 a 20 lety a 10 učitelů (22,7 %) s praxí více než 20 let (graf 6). Nastavení těchto vstupních parametrů nám dává možnost představit výsledky za jednotlivé sledované kategorie. Vzhledem k rozsahu textu budou výsledky představeny pro učitele jednotlivých předmětů (učitelé dějepisu, učitelé občanské výchovy, učitelé vyučující oba předměty). Výsledky dle pohlaví respondentů budou stručně představeny zejména v těch případech, kde budou patrné rozdílné či překvapivé výsledky. Vzhledem k nízkému zastoupení učitelů bez aprobační praxe nebudeme sledovat tuto podkategorii. S přihlédnutím k nízkému počtu respondentů rozloženému dle délky pedagogické praxe nebudeme většinou představovat také výsledky dle této podkategorie.

Graf 3. Aprobovanost respondentů z řad učitelů dějepisu

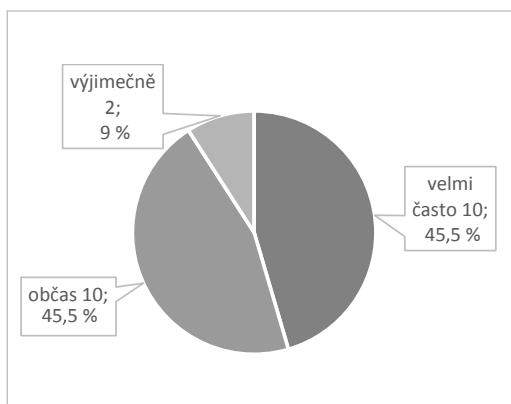
Graf 4. Aprobovanost respondentů z řad učitelů občanské výchovy

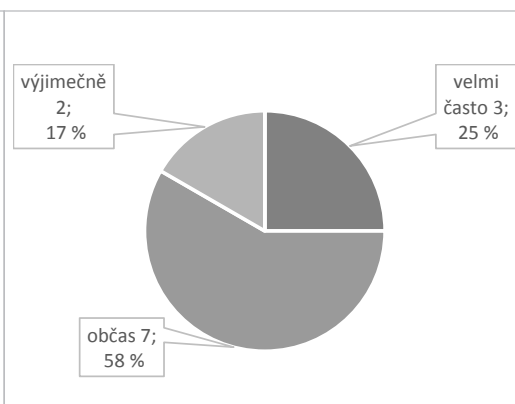
Graf 5. Aprobovanost respondentů z řad učitelů vyučujících dějepisu i občanskou výchovu

Graf 6. Délka praxe respondentů

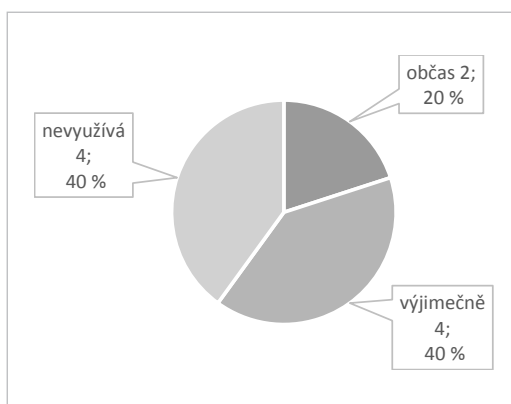
První otázka dotazníku směřovala na to, zda učitelé používají ve výuce regionální dějiny, konkrétně města Brna a okolí. Výsledky ukazují, že všichni učitelé, kteří vyučují dějepis, regionální dějiny do výuky zařazují. V případě učitelů dějepisu (nevyučujících občanskou výchovu) je to velmi často 45,5 % (10 respondentů), občas 45,5 % (10 respondentů) a výjimečně 9,1 % (2 respondenti). To, že regionální dějiny nevyužívá nevedl žádný z této skupiny respondentů (graf 7). V případě učitelů, kteří vyučují dějepis i občanskou výchovu uvedlo 25 % (3 respondenti), že regionální dějiny zařazují velmi často, 58,3 % (7 respondentů) občas a 16,7 % (2 respondenti) výjimečně. Také v tomto případě žádný z učitelů nevedl, že regionální dějiny nevyužívá (graf 8). Dle předpokladů jsou poté regionální dějiny méně využívány učiteli občanské výchovy (bez aprobace s dějepisem), kde je velmi často nevyužívá žádný z respondentů, občas 20 %, výjimečně 40 % a vůbec je nevyužívá také 40 % respondentů (graf 9).

Graf 7. Využití regionálních dějin ve výuce na ZŠ v Brně učiteli dějepisu

Graf 8. Využití regionálních dějin ve výuce na ZŠ v Brně učiteli dějepisu a občanské výchovy

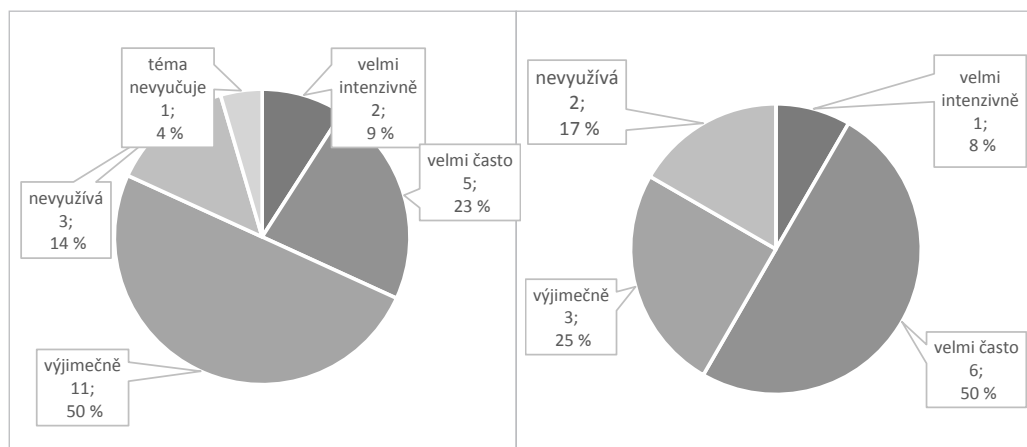

Graf 9. Využití regionálních dějin ve výuce na ZŠ v Brně učiteli občanské výchovy

Regionální dějiny zapojují do výuky dějepisu ve větší míře učitelé mužského pohlaví – ze všech učitelů dějepisu (bez ohledu na to, zda vyučují také OV) je to 50 % (6 respondentů) velmi často a 50 % (6 respondentů) občas. U ženského pohlaví je to 31,8 % (7 respondentek) velmi často, 50 % (11 respondentek) občas a 18,2 % (4 respondentky) výjimečně. Jak bylo zmíněno výše, žádný z respondentů z řad učitelů dějepisu bez ohledu na pohlaví neuvedl, že regionální dějiny do výuky nezařazuje.

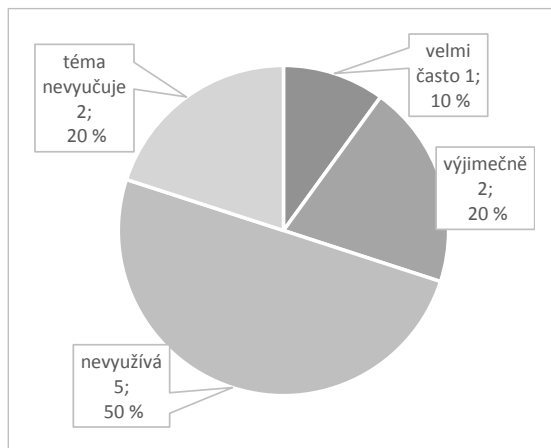
Výsledky týkající se zařazení regionálních dějin do výuky z hlediska délky praxe jsou vzhledem k poměrně nízkému počtu respondentů a jejich rozložení do řady kategorií neprůkazné. Uvedme zde tedy alespoň zjištění, že ve všech stanovených kategoriích s ohledem na délku pedagogické praxe zařazují regionální dějiny do výuky dějepisu všichni učitelé, a to ve více než 80 % případů pro všechny stanovené kategorie velmi často nebo alespoň občas.

Další otázka, kterou jsme v rámci dotazníku učitelům položili, zněla, zda učitelé při výuce holocaustu Židů a Romů využívají také příklady z tohoto procesu ve městě Brně. Z učitelů, kteří vyučují dějepis (bez občanské výchovy) uvedlo 9,1 % (2 respondenti), že tyto příklady využívají velmi intenzivně (mají na nich postavenou výuku), 22, 8 % (5 respondentů) uvedlo, že tyto příklady využívají velmi často, celých 50 % (11 respondentů) uvedlo, že tyto příklady využívají výjimečně. Regionální příklady při výuce tohoto tématu nevyužívá 13,6 % (3 respondenti), téma nevyučuje 4,6 % (1 respondent) (graf 10). Výsledky se příliš nelišili u učitelů, kteří vyučují oba sledované předměty. Téma využívají všichni respondenti. Z nich uvedlo 8,3 % (1 respondent), že využívá regionální příklady při výuce holocaustu velmi intenzivně (má na nich postavenou výuku), 50 % (6 respondentů) je využívá velmi často, 25 % (3 respondenti) výjimečně, 16,7 % (2 respondenti) tyto regionální příklady nevyužívá (graf 11). Nejméně jsou regionální příklady využívány při výuce sledovaného tématu učiteli občanské výchovy (bez kombinace s dějepisem), když velmi intenzivně (na regionálních příkladech postavená výuka) je nevyužívá žádný z respondentů, 10 % (1 respondent) je využívá poměrně často, 20 % (2 respondenti) výjimečně, 50 % (5 respondentů) regionální příklady při výuce tohoto tématu nevyužívá a 20 % (2 respondenti) téma nevyučují (graf 12).

Graf 10. Využití regionálních příkladů při výuce tématu holocaust Židů a Romů na ŽŠ v Brně učiteli dějepisu

Graf 11. Využití regionálních příkladů při výuce tématu holocaust Židů a Romů na ŽŠ v Brně učiteli dějepisu a občanské výchovy

Graf 12. Využití regionálních příkladů při výuce tématu holocaust Židů a Romů na ŽŠ v Brně učiteli občanské výchovy

Také v případě využívání příkladů z regionálních dějin v rámci výuky holocaustu ukázalo naše dotazníkové šetření, že jejich využití více přiznávají mezi učiteli dějepisu (bez ohledu na to, zda vyučují OV) učitelé mužského pohlaví – velmi intenzivně (na tématu postavená výuka) je využívá 16,7 % (2 respondenti), poměrně často 41,7 % (5 respondentů), výjimečně 33,3 % (4 respondenti), nevyužívá je 8,3 % (1 respondent). V případě žen – učitelek je intenzivně (na tématu postavená výuka) využívá 4,5 % (1 respondentka), poměrně často 27,3 % (6 respondentek), výjimečně 45,4 % (10 respondentek), nevyužívá je 18,2 % (4 respondentky), téma nevyučuje 4,5 % (1 respondentka).

Učitelům, kteří v předchozích otázkách uvedli, že používají při výuce sledovaného tématu příklady z tohoto procesu ve městě Brně (bez ohledu na četnost) jsme položili otázku, jaké konkrétní příklady využívají. Odpověď na tuto otázku byla ponechána jako otevřená. Vyjádření jsme zde získali od všech 31 respondentů, kteří při výuce tématu využívají regionální příklady. Odpovědi respondentů byly poměrně pestré, kategorizovat je můžeme do několika skupin: informace, konkrétní místa, instituce, materiály, aktivity, osobnosti. V kategorii informace zmiňovali učitelé konkrétní učivo, které žákům k tomuto tématu předávají – uvádějí např. obecné údaje o židovské a romské komunitě v Brně, informace o počtu transportů a obětí, konkrétní příběhy týkající se holocaustu, příklady jako ukázky obecných témat, informace o poloze brněnského ghetta či zaplněnosti židovského hřbitova, věnují se také židovské architektuře v Brně.

V kategorii konkrétní místa (učitelé většinou uvedli, že je se žáky navštěvují) uváděli učitelé tyto lokality či památníky: stolpersteine (6x), ZŠ Merhautova (5x), židovský hřbitov v městské části Židenice (3x), Hlavní nádraží (2x), vila Tugendhat (2x), vila Löw-Beer (1x), památník holocaustu na náměstí 28. října (1x), synagoga Agudas Achim (1x), někdejší Nová synagoga (1x), někdejší středověká židovská čtvrť (1x), někdejší židovská brána (1x). Uvedena byla také další místa, která mají spojitost s obdobím druhé světové války, ale nejsou primárně spjata s holocaustem – Kounicovy koleje (2x), věznice na Špilberku (1x) a na Cejlu (1x).

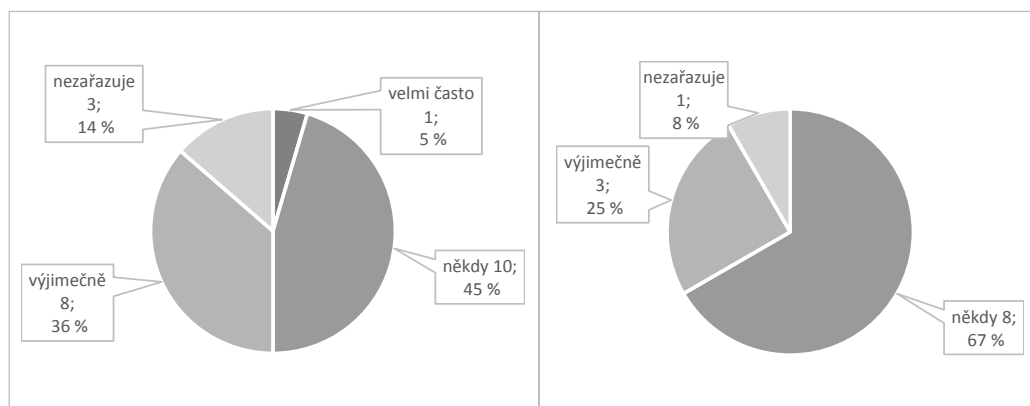
Ve vyčleněné kategorii instituce uváděli respondenti našeho výzkumu Muzeum romské kultury (7x), Post Bellum, z. ú. (2x databáze Paměť národa, 1x projekt Příběhy našich sousedů, 1x spolek obecně), Židovské muzeum v Praze, pobočka Brno (2x) a Židovskou obec Brno (1x).

V kategorii materiály pak byly uvedeny následující: materiály Post Bellum, z. ú. (1x nespecifikováno, 2x databáze Paměť národa); blíže nespecifikované publikace Muzea romské kultury k tématu romského holocaustu; blíže nespecifikované materiály Židovského muzea Praha, pobočka Brno; výstupy z několikadenního semináře pořádaného Židovským muzeem Praha, pobočka Brno; bibliografie Eriky Bezdíčkové *Moje dlouhé mlčení* formou čtenářské dílny; servery *mapy.cz* a *panorama.brna.cz*; videa (vybrané díly ze série *Krvavá léta*, dokument *Za svobodné Brno*).

Ve vyčleněné kategorii aktivity uváděli respondenti následující: prohlídka města na téma protektorátní Brno věnovaná holocaustu Židů a Romů (3x); besedy s rodiči a prarodiči žáků; četba vzpomínek pamětníků; zpracování medailonků brněnských rodáků s pomocí databáze Paměti národa; využití vzdělávacích programů Židovské obce; práce s mapou (lokalizace míst spojených s holocaustem); porovnávání dobových fotografií; projektový den (zážitková pedagogika, cesta po stopách předválečné židovské kultury v Brně, cesta „z normality do vyhlazovacího tábora“); sázení žlutých krokusů (vše 1x).⁴

Poslední kategorií, kterou jsme z volných odpovědí respondentů vyčlenili, jsou osobnosti. Tři respondenti odpověděli obecně, že přibližují významné osobnosti z řad brněnské židovské komunity, další pak uvedli rodinu Tugendhat (3x), Löw-Ber (1x), bratry Haasovi (1x) a Otto Saxla (1x).

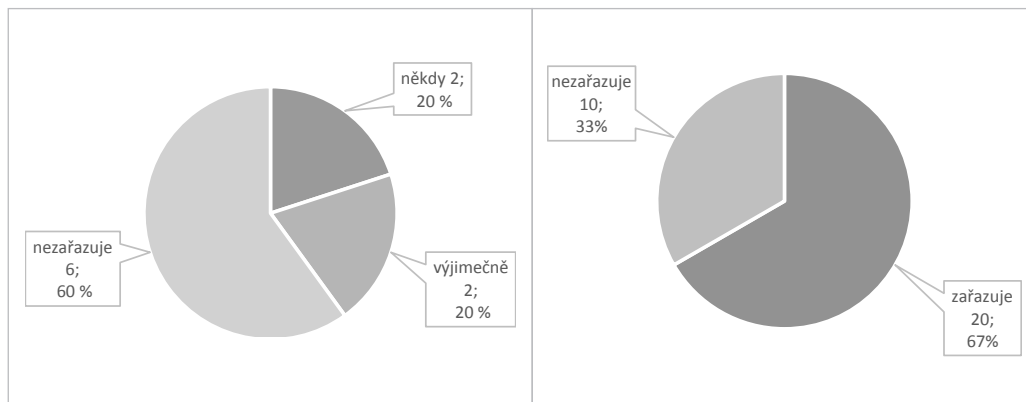
Další otázka, kterou jsme v rámci dotazníkového šetření položili, se ptala na to, zda učitelé zařazují do vzdělávání terénní výuku. V případě učitelů dějepisu (bez kombinace s občanskou výchovou) zařazuje terénní výuku velmi často 4,5 % (1 respondent), někdy 45,4 % (10 respondentů), výjimečně 36,4 % (8 respondentů), nezařazuje ji 13,6 % (3 respondenti) (graf 13).

Graf 13. Využití terénní výuky učiteli dějepisu v Brně

Graf 14. Využití terénní výuky učiteli dějepisu a občanské výchovy v Brně

⁴ Informace o projektu *Krokus* Židovského muzea v Praze dostupné zde: <https://www.jewishmuseum.cz/krokus/> (online, cit. 25. 2. 2021).

Graf 15. Využití terénní výuky učiteli občanské výchovy v Brně

Graf 16. Zařazení míst spojených s historií Židů a Romů v Brně mezi učiteli dějepisu, kteří využívají terénní výuku do tohoto typu výuky

V případě učitelů, kteří vyučují jak dějepis, tak občanskou výchovu zařazuje terénní výuku velmi často 0 % (0 respondentů), někdy 66,7 % (8 respondentů), výjimečně 25 % (3 respondenti), nezařazuje ji 8,3 % (1 respondent) (graf 14). Dle našeho výzkumu je terénní výuka zařazována méně učiteli občanské výchovy (bez dějepisu) – velmi často ji zařazuje 0 % (0 respondentů), někdy 20 % (2 respondenti), výjimečně 20 % (2 respondenti), nezařazuje ji 60 % (6 respondentů) (graf 15). Také v případě zařazení terénní výuky ukazuje náš výzkum, že ji mezi všemi učiteli dějepisu (bez ohledu na kombinaci s OV) více zařazují učitelé muži. Velmi často ji zařazuje 8,3 % (1 respondent), někdy 58,3 % (7 respondentů), výjimečně 25 % (3 respondenti), nezařazuje ji 8,3 % (1 respondent). V případě žen – učitelek je to podle našeho výzkumu velmi často 0 % (0 respondentek), někdy 50 % (11 respondentek), výjimečně 36,4 % (8 respondentek), terénní výuku nezařazuje 13,6 % (3 respondentky).

Pokud respondenti uvedli, že využívají terénní výuku, ptali jsme se jich také na to, zda v rámci terénní výuky navštěvují místa spojená s historií Židů a Romů v Brně. V případě učitelů dějepisu (učitele vyučující pouze občanskou výchovu zde necháme stranou pro jejich nízký počet využívajících výuku v terénu) jich je mezi těmito učiteli 66,7 % (20 respondentů), tedy z učitelů dějepisu, kteří využívají terénní výuky jich nenavštěvuje místa spojená s historií Židů a Romů v Brně 33,3 % (10 respondentů) (graf 16). Také v tomto případě přiznávají větší využití těchto míst učitelé – muži. Mezi respondenty jich bylo 81,8 % (9 respondentů), záporně odpovědělo 18,2 % (2 respondenti). Mezi ženami se kladně vyjádřilo 57,9 % (11 respondentek), záporně pak 42,1 % (8 respondentek).

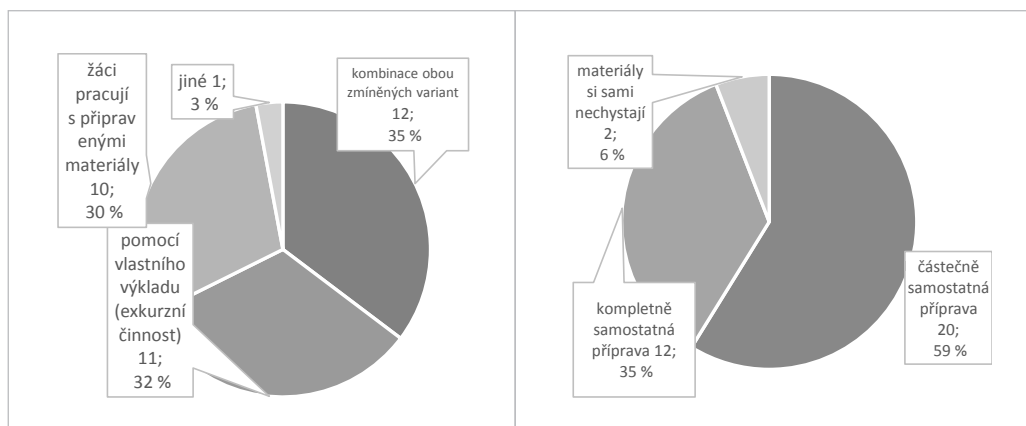
Pokud respondenti uvedli, že využívají při terénní výuce místa spojená s historií Židů a Romů v Brně (těchto respondentů bylo dohromady 22), ptali jsme se jich na to, která konkrétní místa navštěvují. V případě této otázky jsme nabídli výběr z předem stanovených možností. Respondenti mohli doplnit také další místa, která nebyla v seznamu uvedena. Výsledky ukazuje tabulka 1.

Místa, instituce či památníky spojená s židovským a romským holocaustem	Četnost využití
Židovský hřbitov (městská část Židenice)	15
Někdejší židovské město se zaniklou synagogou a židovskou bránou (spodní část ulice Masarykovy, ulice Františkánská, Římské náměstí)	10
Hlavní nádraží (místo odjezdů transportů)	9
Brněnský „Bronx“ ⁵ (ulice Cejl, Francouzská, Bratislavská a okolí)	9
Sídlo Židovské obce Brno (Třída Kapitána Jaroše)	8
Muzeum romské kultury	8
ZŠ Merhautova (shromaždiště Židů před transporty)	7
Vila Tugendhat	7
Vila Löw-Beer	6
Synagoga Agudas Achim (ulice Skořepka)	3
Místa spjatá se zaniklými židovskými synagogami (Velká synagoga, Nová synagoga, Polský templ)	3
Památník obětí holocaustu (náměstí 28. října)	3
Shromaždiště Romů před transporty (bývalá jatka na ulici Masná)	3
Někdejší Kavárna Esplanade	2
Jiná místa spojená s židovskou komunitou (respondentem doplněny Kounicovy koleje)	2
Vila Stiassni	1
Jiná místa spojená s romskou komunitou (respondentem nedoplněno)	1
Některou z někdejších židovských továren (např. textilní továrna Stiassni a Neumark)	0

Tabulka 1. Četnost využití míst, institucí a památníků spojených s židovským a romským holocaustem učiteli dějepisu a OV v rámci terénní výuky

V dotazníku jsme učitelům, kteří využívají terénní výuku, položili také otázku, jakým způsobem pracují s žáky při tomto typu výuky. Zde jsme nabídli následující varianty: pomocí vlastního výkladu (exkurzní činnost); žáci pracují s připravenými materiály a úkoly; jiné (s možností doplnění). V odpovědích bylo možné uvést také více variant. Výsledky zde ukázaly vyrovnanost. Obě varianty (pomocí vlastního výkladu, žáci pracují s připravenými materiály) uvedlo 35,3 % (12 respondentů), variantu pomocí vlastního výkladu (exkurzní činnost) uvedlo 32,4 % (11 respondentů) a variantu, kdy žáci pracují s připravenými materiály uvedlo 29,4 % (10 respondentů).

⁵ Použitím tohoto pojmu nechceme pěstovat negativní stereotypy. Pojem považujeme v Brně za zažitý, spojující v sobě komplikovanou minulost místa, ale také jeho značný potenciál. Celou lokalitu lze považovat za jedinečnou, spojující v sobě společnou česko-německo-židovsko-romskou minulost a přítomnost města Brna se všemi klady a záporů, které soužití těchto národností přinášelo a přináší.

Graf 17. Způsoby práce využívané při terénní výuce (pozn.: Dva respondenti uvedli možnost jiné s další uvedenou variantou)

Graf 18. Příprava materiálů pro terénní výuku

Třikrát byla uvedena také možnost jiné, kde se objevily odpovědi, že učitelé využívají výkladu průvodců či muzejních pracovníků (2x) a sami připravují projektový den (1x). Možnost jiné uvedli ve dvou případech respondenti, kteří se hlásili k výše uvedeným možnostem, v jednom případě respondent uvedl pouze možnost jiné (2,9 %) (graf 17). Výsledky ukazují také rozdíly mezi pohlavími. Učitelé – muži se v 50 % (6 respondentů) opírají o vlastní výklad, v 16,7 % (2 respondenti) mají připravené pro žáky materiály, obě varianty kombinuje 33,3 % (4 respondenti). Učitelky – ženy využívají vlastní výklad v 22,8 % (5 respondentek), 36,4 % (8 respondentek) jich pracuje s připravenými materiály pro žáky, obě varianty kombinuje také 36,4 % (8 respondentek), 4,6 % (1 respondentka) uvedla jinou možnost.

V další otázce jsme se respondentů ptali, zda si materiály pro terénní výuku připravují sami. Nabídlí jsme k výběru odpovědi, že si materiály připravují kompletně, částečně a materiály pro terénní výuku si sami nepřipravují. Na tuto otázku odpovídali pouze učitelé, kteří využívají terénní výuku. Výsledky v tomto případě uvedeme bez ohledu na aprobace. Největší část učitelů si připravuje materiály pro terénní výuku částečně, konkrétně 58,8 % (20 respondentů), kompletně si materiály chystá 35,3 % (12 respondentů). Materiály pro výuku dějepisu si samo nepřipravuje 5,9 % (2 respondenti) (viz graf 18). Výzkum v této oblasti neukázal větší rozdíly mezi pohlavími. Učitelé – muži si materiály pro terénní výuky připravují všichni, kompletně pak 33,3 % (4 respondenti), částečně 66,7 % (8 respondentů). Učitelky – ženy si materiály pro terénní výuku připravují kompletně v 36,3 % (8 respondentek), částečně v 54,6 % (12 respondentek), nepřipravují v 9,1 % (2 respondentky) případů.

Učitelů, kteří využívají terénní výuku, jsme se dále ptali, jaké materiály k tématu holocaustu Romů a Židů používají. Otázka byla položena jako otevřená. Odpovědělo všech 34 respondentů, kteří uvedli, že využívají výuku v terénu. V odpovědích byly uváděny rozličné materiály od obecných po konkrétní. Dominují zde knižní zdroje, následované internetovými zdroji a pracovními listy (blíže tabulka 2)

Materiály využívané učiteli	Četnost
Knižní zdroje (odborná literatura, encyklopedie, učebnice, beletrie apod.) ⁶	20
Internetové zdroje ⁷	11
Pracovní listy	7
Materiály získané z muzeí a dalších paměťových institucí ⁸	5
Televize, rozhlas (filmy, pořady) ⁹	4
Tematické procházky po Brně s průvodcem ¹⁰	2
Materiály od Židovské obce	1
Příběhy pamětníků	1
Dobové materiály od pamětníků	1
Historie vlastní rodiny	1
BAM (Brněnský architektonický manuál)	1
Zpracované referáty žáků	1
Mapa	1
Fotografie	1
Aktuální články	1
Dobový tisk	1
Vlastní texty zpracované na základě historických pramenů	1
Výpisky z doby studia na univerzitě	1
Konzultace s kolegy z oboru religionistika	1
Beseda (nespecifikováno)	1
Již hotové materiály (nespecifikováno)	1

Tabulka 2. Materiály využívané brněnskými učiteli při terénní výuce tématu holocaustu Židů a Romů

⁶ Konkrétně uvedli respondenti knihy autorské dvojice Alexandr Brummer a Michal Konečný (jednou obecně, dvakrát knihu *Brno nacistické: průvodce městem*. Brno 2013), jednou byla uvedena kniha KLENOVSKÝ, J.: *Brno židovské. Historie a památky a židovského osídlení města Brna*. Praha 2016. Jednou byly uvedeny Archivem města Brna v sedmi svazcích postupně vydávané *Dějiny Brna*.

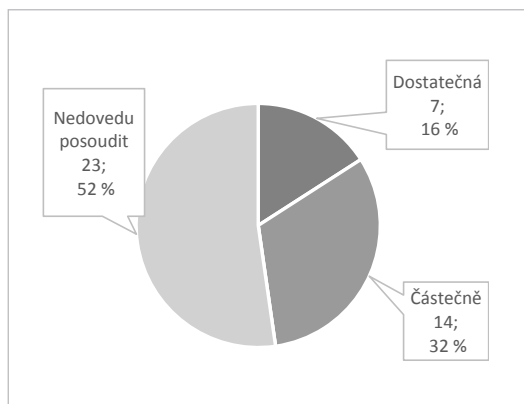
⁷ Z internetových zdrojů byly jednou uvedeny následující internetové stránky: www.wikipedia.org, www.holocaust.cz, www.modernidejiny.cz, dále videa z www.youtube.com, internetová TV STREAM a stránky Židovského muzea v Praze a Židovské obce (bez specifikace, zřejmě však v Brně).

⁸ Respondenti uvedli dvakrát materiály ze Židovského muzea v Praze, z toho jednou konkrétní program „*Naši nebo cizí. Židé v českém 20. století*“. Jedenkrát byly uvedeny materiály získané z Památníku Terezín a jedenkrát materiály a aktivity z akce *Procházka nacistickým a stalinistickým Brnem*, pořádané krytem 10-Z v Brně.

⁹ Jedenkrát byly uvedeny pořady a dokumenty České televize o této době, jednou pořady na TV STREAM.

¹⁰ Z toho jedenkrát výše zmíněná *Procházka nacistickým a stalinistickým Brnem*, pořádaná krytem 10-Z v Brně.

Předposlední otázka našeho dotazníku se respondentů ptala na to, zda je podle jejich názoru k tématu židovské a romské menšiny v Brně k dispozici dostatečná metodologická podpora (knihy, metodiky apod.). Otázka byla položena jako uzavřená, respondenti vybírali z následujících možností: *ano – částečně, mohla by být lepší – ne – nevím, nedovedu posoudit*. Na otázku odpověděli všichni naši respondenti, přičemž většina z nich se domnívá, že nedovede tuto záležitost posoudit, a to celých 52,3 % (23 respondentů). Za částečně dostatečnou považuje metodologickou podporu v této oblasti 31,8 % (14 respondentů), za dostatečnou pak 15,9 % (7 respondentů). Za nedostatečnou pak žádný z našich respondentů (viz graf 19).

Graf 19. Názor na dostatečnost metodologické podpory pro výuku sledovaného tématu

Poslední otázka našeho dotazníku zjišťovala, jaké materiály učitelům k výuce tohoto tématu chybějí a jak by měly vypadat, aby pro ně jejich využití bylo přínosné a pohodlné. Otázka byla položena jako otevřená. Na tuto otázku odpovědělo všech 44 našich respondentů. Někteří uvedli více chybějících materiálů. Nejčastěji uváděnou položkou byly pracovní (popř. metodologické) listy či výukové plakáty. Tento požadavek uvedlo hned 15 respondentů.¹¹ Čtyři učitelé uvedli, že by uvítali, kdyby měli k dispozici konkrétní vzpomínky pamětníků či zpracované osudy dotčených osob (jejich „příběhy“, „medailonky“). Další položkou, která se objevila jako odpověď na tuto otázku byla videa či krátké filmy (v různých modifikacích – např. procházka Brnem po místech spojených s holocaustem s informacemi dostupnými přes QR kódy na těchto místech). Tento požadavek uvedli také čtyři respondenti. Dotazníkové šetření proběhlo v době, kdy byla na vrcholu epidemie nemoci covid-19 a probíhala distanční výuka, což se promítlo také

¹¹ V odpovědích respondentů se objevovaly různé modifikace a požadavky – např. pracovní listy by měly doplňovat učebnici/metodiku pro učitele; obsahovat metodiku; mohly by být součástí pracovního sešitu; měly by být vhodné pro 8. a 9. ročník ZŠ; měly by být „šité na míru“ pro jednotlivá stanoviště; měly by obsahovat mapu pro orientaci, dobové fotografie, porovnání se současností, dobové literární ukázky; měly by být zjednodušené, nepředimenzované (odpovídající úrovni ZŠ) a graficky atraktivní.

do výsledků dotazníku, když čtyři respondenti uvedli, že jim chybějí digitální a online materiály (využitelné v rámci distančního vzdělávání). Tři respondenti napsali, že by uvítali mapy k dané tematice (klíčová místa s jejich popisem). Tři respondenti poznamenali, že žádné materiály nepotřebují (např. s poznámkou, že je možné využít služeb Židovského muzea a Židovské obce v Brně, Muzea romské kultury, TIC). U třech respondentů bychom mohli jejich odpovědi kategorizovat tak, že si představují větší propojení a sdílení dobré praxe týkající se tohoto tématu mezi školami a institucemi (např. zasílat více materiálů a pozvánek na akce přímo do škol). Po jednom respondentovi uvedlo, že jim chybějí brožurky pro učitele, ucelené webové stránky zabývající se touto problematikou (s odkazy na místa paměti, seznamy literatury apod.), metodické materiály (bez specifikace), soubory vycházek ke sledované problematice či úloha samotné židovské obce v průběhu války (její vliv na obsazení transportů). Na zajímavý problém poukázal jeden z respondentů, který uvedl, že *„existuje velké množství různě kvalitních materiálů. Učitel by měl mít možnost tyto materiály snadno vyhledat na jednom místě. Je tedy potřeba, aby tyto materiály vyhodnotila a systematizovala nějaká „respektuhodná“ instituce a spolu s dalšími materiály (dalším učivem D, Vko) je poskytla učitelům pro výuku. Aby tak učitel stále pro každou hodinu nemusel hledat nové podklady. A to nemluvím o inkluzi, kdy je třeba mít pro mnohé žáky jinou úroveň výukového materiálu.“* Celkem deset respondentů u této otázky uvedlo, že nevědí, či nedokáží posoudit, jaké materiály k tématu jim chybějí.

Shrnutí výsledků dotazníku

Přes nepříliš vysoký počet respondentů ukázalo dotazníkové šetření některé zajímavé výsledky.¹² Všichni učitelé dějepisu, kteří zodpověděli náš dotazník, zařazují do výuky regionální dějiny. Při výuce holocaustu využívá regionální příklady intenzivně nebo velmi často více než 40 % zapojených. Učitelé využívají velmi rozmanité výše popsané příklady týkající se této problematiky v regionu města Brna. Terénní výuka patří mezi využívané typy výuky u téměř 90 % učitelů, většina z nich ji ale zařazuje pouze „někdy“ nebo „výjimečně“. Z učitelů, kteří terénní výuku využívají jich navštěvují místa spojená s historií Židů a Romů asi dvě třetiny. Nejčastěji je to židovský hřbitov v městské části Židenice, dále někdejší židovské město se zaniklou synagogou a židovskou branou a Hlavní nádraží (místo odjezdů transportů) či brněnský „Bronx“. Nejčastěji přitom učitelé pracují s vlastním výkladem (exkurzní činnost), doplněným prací žáků s připravenými materiály. Ty si většinou připravují učitelé částečně sami. Nejčastěji přitom používají knižní zdroje, dále rozličné internetové zdroje a pracovní listy. Většina zúčastněných si netroufá posoudit, zda je k výuce sledovaného tématu k dispozici dostatečná metodologická podpora. Ti, kteří na tuto otázku vyjádřili názor, uvádí většinou, že je tomu tak částečně. Učitelům nejčastěji chybějí pro výuku tohoto tématu pracovní listy.

¹² Rádi bychom na tomto místě výsledky konfrontovali s dalšími výzkumy. Relevantní aktuální výzkumné šetření o využití regionálních dějin ve sledovaných předmětech, které by mělo obecnější platnost, se nám ale překvapivě nepodařilo dohledat. Nabízí se zde tak prostor pro další širěji pojatý výzkum.

Památky a místa spojená s židovským a romským osídlením města Brna

Předtím než přistoupíme k samotnému didaktickému zpracování tématu, představíme ve velmi krátkém přehledu památky a místa, která jsou spojena s židovským a romským osídlením města Brna, se zvláštním důrazem na holocaust těchto národů. Jedná se o stručný přehled těchto míst, přičemž další informace je možné dohledat v dostupné literatuře.¹³ Naším cílem je poskytnout základní přehled, potřebný pro samotné didaktické zpracování tématu a pro jeho využití učiteli základních škol a příslušných ročníků víceletých gymnázií. Zvolíme formu velmi jednoduchého přehledu ve formě „katalogu“, kde představíme fotografie místa¹⁴ se stručným popisem. Následující přehled si neklade nároky na úplnost.

¹³ Upozorníme zde zejména na práce Jaroslava Klenovského – viz např. KLENOVSKÝ, J.: *Brno židovské. Historie a památky židovského osídlení města Brna*. Praha 2016; Týž: *Židovské památky Brna: stručná historie židovského osídlení Brna*. Brno 1995; Týž: *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*. Praha 2018; Týž: *Židovské památky Moravy a Slezska*. Šlapanice 2001; KALÁBEK, M.: *To je: Židovské Brno*. Brno 2019; KRATOCHVIL, J. a kol.: *Židovská Morava. Židovské Brno*. Brno 2001; *Židovské Brno a Jižní Morava*. Brno 2010; ŠPUNAR, P.: *Židovský hřbitov v Brně-Židenicích a osudy lidí s ním spojené*. Brno 2006; BŘEČKA, J. – MITÁČEK, J. (eds.): *V utrpení a boji: brněnští Židé v osudových momentech XX. století*. Brno 2012; *Brno židovské*. Brno 2009; PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001; RYVOLA, J.: *Staletí pospolu, aneb Stopy židovských památek v Čechách a na Moravě*. Praha 2015. Dále připomeňme také existenci *Brněnských historických stezek*, z nichž je jedna nazvána *Židovskou historií* a věnuje se právě místům spojeným s tímto etnikem na území města Brna. Její iniciátorkou byla Veronika Rút Nováková a autorem historik Michal Konečný. Dostupné z: <https://www.brnotrails.cz/stezka/1-zidovskou-historii>

Z prací zabývajících se romskou menšinou (nejen) ve městě Brně a jejich holocaustem pak upozorníme zejména na práce Ctibora Nečase, např. NEČAS, C.: *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno 1994; Týž: *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945*. Brno 1981; Týž: *Z Brna do Auschwitz-Birkenau: první transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau*. Brno 2000; Týž: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 2002; Týž: *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno 2005; Z prací zabývajících se Brnem v období Protektorátu Čechy a Morava, kde nalezneme informace o židovském i romském holocaustu pak např. BRUMMER, A. – KONEČNÝ, M.: *Brno nacistické. Průvodce městem*. Brno 2013. Informace zveřejněné v našem „katalogu“ pochází zejména ze studia literatury uvedené v této poznámce.

¹⁴ Není-li uvedeno jinak, jsou autory fotografií autoři této studie.

Bývalá židovská čtvrť se synagogou

Židovská osada tvořila vedle dalších národností (Češi, Němci, Flandrové a Valoni) jednu ze základních sídelních jednotek vznikajícího města Brna. Nacházela se v okolí dnešní ulice Josefské. Židovští obyvatelé zde disponovali mimo jiné vlastní synagogou. Z Brna (a dalších královských měst na Moravě) byli Židé vyhnáni za krále Ladislava Pohrobka v roce 1454. Do Brna se mohli plně vrátit až po revolučním roce 1848. V místě někdejší synagogy se dnes nachází původně františkánský kostel sv. Máří Magdaleny. Stopy někdejšího židovského osídlení zde nejsou patrné.

Židovská brána

Město Brno bylo opevněno hradbami, do kterých vedlo pět bran. Jednou z nich byla brána, označovaná jako „Židovská“. Nacházela se poblíž ústí dnešní ulice Masarykovy (původně nazývána také Židovská). Brána byla ve 30. letech 19. století nahrazena bránou zvanou Ferdinandova. Bránu dnes připomíná reliéf nad vchodem do budovy při spojnici ulic Masarykovy a Nádražní (nad vstupem do provozovny KFC).

Velká synagoga

Po umožnění usídlování židovského obyvatelstva ve městě Brně počet Židů rychle narůstal. V letech 1853–1855 tak byla na nároží dnešních ulic Spálené a Přízovy vystavěna budova třípodlažní synagogy v novorománském stylu. Později byla provedena přístavba. Budova byla vypálena v osudových březnových dnech roku 1939. Dnes se na místě nachází volná, zcela zanedbaná parcela. Plánovaný památník dodnes chybí.

¹⁵ Fotografie Velké synagogy: Ze sbírky Muzea města Brna

Nová synagoga

Vystavena byla v novorománském slohu v letech 1905–1906 na ulici Ponávka. V průběhu 2. světové války byla synagoga výrazně poškozena, později byla využívána jako skladiště. V letech 1985–1986 byla synagoga zbořena. Budovy, které zde dnes stojí (Ponávka 10) jsou součástí Úrazové nemocnice. Synagogu zde dnes připomíná pamětní deska.

Synagoga Agudas Achim

Důležitým centrem židovského obyvatelstva před zrovnoprávněním v polovině 19. století byla ulice Křenová. Zde se nacházel židovský hostinec Nový svět, od roku 1883 pak modlitebna tzv. Polský templ (pro ortodoxní Židy přicházející z východu). Svému účelu přestala budova sloužit v období první republiky, zbořena byla v nedávné době. V letech 1935–1936 byla v přílehlé ulici Skořepka vystavěna podle návrhu místního židovského architekta Otto Eislera funkcionalistická synagoga nazvaná Agudas Achim. Sloužila původně pro ortodoxní Židy. Jako jediná byla po skončení 2. světové války obnovena. Svému účelu slouží do dnešních dní.

Židovský hřbitov

Židovský hřbitov byl založen v roce 1852 v obci Židenice (dnes brněnská městská část). Součástí hřbitova je obřadní síň (nová vystavěna na počátku 20. století) a provozní budova. Hřbitov je členěn do různých sekcí, byl postupně rozšiřován. Na hřbitově je umístěn památník holocaustu z roku 1950. Pohřbena je zde řada osobností zdejší židovské komunity (např. herec a režisér Hugo Haas).

Vila Löw-Beer

Nachází se na ulici Drobného 22. Vilu nechal podle projektu vídeňského architekta Alexandra Neumanna na počátku 20. století vystavět továrník Moriz Fuhrmann. Po jeho smrti koupil vilu textilní podnikatel Alfred Löw-Beer, který ji nechal částečně upravit. Za 2. světové války byla vila Němci zabavena, v období komunismu se vila stala majetkem státu, sídlil zde domov mládeže. Dnes je vila ve správě Muzea Brněnska, příspěvkové organizace Jihomoravského kraje. Je možné zde navštívit expozici „Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat“ či krátkodobé výstavy v přilehlé galerii Celnice.¹⁶

Vila Tugendhat

Poblíž vily Löw-Beer se nachází ještě proslulejší stavba – vila Tugendhat. Obě stavby spolu úzce souvisí. Alfred Löw-Beer daroval část svého pozemku pro stavbu domu své dceři Gretě, provdané za továrníka Fritze Tugendhata. Stavba byla vystavěna podle návrhu architekta Ludwiga Miese van der Rohe ve funkcionalistickém slohu. Dokončena byla v roce 1930. Za války byla zabavena Němci, po osvobození byla využívána pro ubytování Rudé armády, později např. jako rehabilitační prostory. Vila je známá také jako místo jednání mezi Václavem Klausem a Vladimírem Mečiarem o rozdělení České a Slovenské federativní republiky. Správu nemovitosti dnes zajišťuje Muzeum města Brna. Vila je zapsána na seznam světového dědictví UNESCO. Vily Löw-Beer a Tugendhat jsou propojeny přes průchozí zahradu.¹⁷

¹⁶ Informace o aktuálních výstavách jsou dostupné z: <https://www.vilalowbeer.cz/cz/>

¹⁷ K možnostem návštěvy viz <https://www.tugendhat.eu/>

Vila Stiassni

Na ulici Hroznová v části města zvané Pisárky se nachází další z významných brněnských vil. Je jí funkcionalistická vila Stiassni, postavená ve 20. letech minulého století podle návrhu brněnského židovského architekta Ernsta Wiesnera pro rodinu zdejšího textilního židovského továrníka Alfreda Stiassného. Za druhé světové války byla vila využívána říšskou státní policií, v období komunistické nadvlády pak k reprezentačním účelům jakožto „vládní vila“. Vilu v této době využila celá řada významných osobností, mezi nimi např. kubánský prezident Fidel Castro. Dnes je vila ve správě Národního památkového ústavu, přístupná je veřejnosti.¹⁸

Továrny

Během 19. a první poloviny 20. století se v rukou židovských podnikatelů ocitla řada zejména textilních a strojírenských továren na území města Brna a v jeho okolí. Tyto vlnářské továrny se podílely na označení Brna jako „moravského“ či „rakouského“ „Manchesteru“. Židovské továrny a firmy byly během nacistické okupace konfiskovány, ty, které se po válce vrátily do rukou původních majitelů, byly následně znárodňovány. Řada budov, které tyto továrny využívaly, stojí do dnešních dní, aniž bychom si často uvědomovali jejich minulost.¹⁹

20

Židovské reformní reálné gymnázium

V letech 1920–1941 fungovalo v Brně Spolkové židovské reformní reálné gymnázium. Jeho sídlem byla od roku 1924 budova na dnešní ulici Hybešova čp. 43. Vyučovacím jazykem byla na škole nejprve němčina, později „československý“ jazyk. Jednalo se vedle Mukačeva o jediné židovské gymnázium na území Československa. Kromě toho fungovala v Brně obecná židovská škola.

¹⁸ K možnostem návštěvy viz <https://www.vila-stiassni.cz/cs>

¹⁹ Výtčet židovských továren na území města Brna viz KLENOVSKÝ, J.: *Brno židovské*, s. 69–76.

²⁰ Dnešní podoba bývalé tovární budovy Löw-Beer na Václavské 2.

Makkabi Brno

V Brně působily také židovské sportovní kluby, z nichž nejznámějším byl Makkabi Brno s různými sportovními odbory. Pro jeho činnost bylo postaveno sportoviště na Riviéře při řece Svratce (dnes Bauerova 321/5, sportoviště je nyní užíváno Sportovním klubem policie Kometa Brno, z. s.). Činnost židovského spolku (pod změněným názvem) Maccabi Brno byla po roce 1990 obnovena.²¹

Židovská náboženská obec – třída Kpt. Jaroše

Po umožnění návratu Židů do Brna v polovině 19. století byl nejprve zřízen náboženský spolek, v roce 1859 pak židovská náboženská obec. Židovské instituce se nacházely hlavně v okolí dnešních ulic Koliště a třída Kpt. Jaroše, právě na těchto ulicích se vystřídalo sídlo náboženské obce. Nacisté zneužili této instituce tak, že sama administrativně napomáhala antisemitské perzekuci. Před válkou dosahoval počet členů náboženské obce asi 12 tisíc osob. Ty byly před transporty sestěhovány právě do okolí zmíněných ulic, někdy označovaných jako „ghetto beze zdí“.²² Na ulici Třída Kpt. Jaroše sídlí Židovská obec Brno (vypadl název náboženská) také v současnosti.

Kavárna Esplanade

Kavárna byla navržena významným brněnským židovským architektem Ernstem Wiesnerem, stála na rohu dnešních ulic Rooseveltova a Jezuitská. Podnik navštěvovala brněnská prvorepubliková elita. V květnu a srpnu 1939 se kavárna stala cílem útoku českých fašistů a příslušníků německých ozbrojených složek, kteří napadli židovské hosty kavárny, jeden z nich při útoku zemřel. Budova, jíž byla kavárna součástí, byla při bombardování na konci války poškozena a při stavbě budovy Janáčkova divadla zbořena.

23

²¹ K dějinám Maccabi Brno blíže ŠPUNAR, J.: *Sportovní židovské kluby v novodobých dějinách* (Bakalářská práce). Brno: FSPS 2007.

²² Tento pojem využívají BRUMMER, A. – KONEČNÝ, M.: c. d., s. 97.

²³ Fotografie kavárny Esplanade: Ze sbírky Muzea města Brna.

ZŠ Merhautova 37

Jako shromaždiště brněnských Židů před transporty byla využita budova obecné a měšťanské školy na ulici Merhautova. Zde byli přichozí ubytováni na slavnících, vyřizována zde s nimi byla administrativa spojená s deportacemi. Odtud byli Židé dopravováni na Hlavní nádraží a dále deportováni do Terezína či vyhlazovacích táborů. V budově se dnes nachází základní škola. Událost připomíná pamětní deska na budově.

Hlavní nádraží

V místech dnešního Hlavního nádraží se nacházel hřbitov někdejší středověké židovské brněnské obce. Symbolicky právě z tohoto nádraží bylo v letech 1941–1943 deportováno více než deset tisíc brněnských Židů v celkem 12 transportech do tábora v Terezíně a do ghetta v Minsku. Z nich se konce války dožilo necelých 700 osob. Na místě dnes na tyto události nepoukazuje žádná pamětní deska.

Památník obětem holocaustu

Oběti židovského i romského holocaustu z řad brněnských obyvatel dnes připomíná památník umístěný na náměstí 28. října, čili v prostoru někdejšího „ghetta beze zdi“, nedaleko zmiňovaných vil Tugendhat a Löw-Beer. Památník představuje krychle o hraně 3,14 metru (Ludolfovo číslo) po které stéká voda, doplněn je nápisy v češtině, hebrejštině a romštině. Brněnské občany, kteří zahynuli během 2. světové války v ghettu v Minsku, pak připomíná památník přímo v hlavním městě Běloruska.

Stolpersteine – kameny zmizelých

V ulicích města Brna můžeme při pohledu na zem narazit pohledem na kostky s mosazným povrchem, tzv. „stolpersteine“, v češtině je pro ně užíván také pojem „kameny zmizelých“. Ty jsou vsazovány před domy obětí holocaustu a nacistického režimu obecně. Autorem myšlenky na tyto „malé památníky“ je Gunter Demnig z Kolína nad Rýnem. Postupně získala tato idea velkou oblibu a „stolpersteine“ najdeme dnes v ulicích řady evropských i českých měst.

„Brněnský Bronx“, Muzeum romské kultury

Okolí ulic Bratislavské, Francouzské a Cejlu bylo do začátku 2. světové války průmyslovou oblastí, kde vedle sebe žili Češi, Němci i Židé. S druhou světovou válkou, kdy došlo k vyvraždění většiny židovského obyvatelstva a po válce k odsunu většiny brněnských Němců, se charakter oblasti výrazně změnil. Dnes se jedná o lokalitu, obývanou do značné míry romským obyvatelstvem, která postupně hledá svoji novou tvář. Proto bývá označována za (brněnský) „Bronx“. Právě zde, v ulici Bratislavská, se nachází Muzeum romské kultury, zprostředkovávající kulturu a historii Romů a Sintů, kteří byli stejně jako Židé za druhé světové války, podrobeni snaze o likvidaci. Navštívit je zde možné expozici *Průběh Romů*, seznamující s historií tohoto etnika, včetně romského holocaustu.²⁴

Městská jatka na ulici Masná

Muzeum romské kultury je také správcem památníků v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu, kde byli původně internováni Romové, kteří se odmítali usadit (kárné pracovní tábory), později byly přeměněny na sběrné „cikánské tábory“, kde byli soustřeďováni Romové před transporty do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Kromě těchto známých táborů jsou s romským holocaustem spojena také někdejší městská jatka na ulici Masná v Brně. Zde byli v březnu roku 1943 internováni ve stájích protektorátní policie dosud v Brně pobývajících Romové. Odtud byli deportováni do Osvětimi, kde jich většina zahynula.

²⁴ Blíže internetové stránky muzea: <https://www.rommuz.cz/>

Didaktické zpracování tématu

Poté, co jsme představili přehled nejdůležitějších míst spojených s historií židovské a romské menšiny v Brně, nabídneme v další části ucelené didaktické zpracování sledovaného tématu. Představovaný didaktický materiál tvoří série didaktických her, nazvaná *Hledači svícnu*. Koncipována je tak, aby pomohla provést žáky prostřednictvím fiktivního příběhu židovského partyzána skrze brněnská místa spojená s holocaustem. Materiál je určen pro žáky druhého stupně základních škol a odpovídající ročníky gymnázií. Hlavní výhodou materiálu je, že není použitelný pouze jako celek, sami učitelé si zvolí, která místa chtějí v rámci výuky použít a mohou tak přizpůsobit práci pro svoje žáky zcela na míru. Některé úkoly lze zadat k realizaci mimo vyučování jako dobrovolné. Materiál akceptuje obsah vzdělávací oblasti Člověk a společnost spojený s holocaustem a obsahem zapadá i do průřezového tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Materiál rozvíjí kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní i občanské. Má vést zejména k naplnění očekávaného výstupu „D-9-7-04 na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv“²⁵ a týká se zejména učiva „druhá světová válka, holokaust; situace v našich zemích, domácí a zahraniční odboj; politické, mocenské a ekonomické důsledky války.“²⁶ Rozvíjí jak znalost terminologie spojené s judaismem a holocaustem, tak schopnost řešit složité problémy, učí žáky správně a věcně pracovat s textem a získat z něho důležité informace a vzhledem k tématu seznamuje žáky s hodnotami jiné kulturní skupiny i s tím, jaké následky má nerespektování morálních norem a kam může vést nerespektování odlišné kultury či etnika. Vycházíme z reálných historických skutečností, ve snaze o motivování žáků a zajímavost textů se ale nevyhýbáme jisté literární licenci.

²⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (verze platná od 1. 9. 2021). Praha 2021, s. 56.

²⁶ Tamtéž, s. 57.

Série didaktických her *Hledači svícnu*

Úvedení do příběhu: Příběh fiktivního partyzána majícího za úkol ukrýt části starodávného židovského svícnu. S příběhem se žáci seznamují prostřednictvím série dopisů, které jsou zároveň zadáním aktivit, na základě kterých žáci části svícnu získají.

Úvodní motivace: Při rekonstrukci školy byla nalezena schránka s dopisy zazděná ve stěně. Počet dopisů je roven počtu aktivit, které zamýšlíte z následující nabídky použít.

Úvodní dopis:²⁷

Dobrý den,

jmenuji se Isidor Šik. Přežil jsem nacistické protizidovské perzekuce v Brně. Má rodina bohužel nikoliv. Narodil jsem se v rodině policejního kriminalisty. Jak můj otec, tak později i já, jsme byli členy Brněnské měšťanské střelecké společnosti a velkými přáteli rodiny Rosenbergových. Bohužel, i z tohoto klubu jsme byli nakonec kvůli židovskému původu vyloučeni. Se ženou jsme se poznali na sportovišti Makkabi. Oba jsme byli vášnivými hráči tenisu. Brzy jsme založili rodinu a měli dvě děti. Staršího syna, studenta židovského gymnázia v Brně, který se chtěl stát právníkem, a malou dceru. Život byl nádherný, navštěvovali jsme Velkou synagogu, chodili do kavárny Esplanade, ale pak se vše změnilo. Stali jsme se nežádoucími občany našeho vlastního státu. Byli jsme svědky toho, jak nacisté vypálili Velkou synagogu.

Tato událost se pro moji ženu stala osudnou, když ji smrtelně zranily padající trosky chrámu při vyklízení spáleniště. Nedlouho poté byl můj syn ubit Němci k smrti na nádraží v Kolině, kde byl navštívit mého přítele rabína Federa. Zůstali jsme tak s dcerou sami. Tím ovšem rány osudu neskončily. Za pár let přišel rozkaz k deportaci dcery do ghetta v Terezíně. Tato událost mě zlomila. Rozhodl jsem se však, že jediná možnost, jak zlo porazit, je se mu postavit.

Přidal jsem se ke skupině partyzánů vzniknuvší z bývalých členů střeleckého klubu. Společně jsme narušovali německé transporty zásob, sypali písek do nádrží jejich vozidel, likvidovali důstojníky. Při jedné z těchto akcí jsem získal dopis podepsaný samotným Heinrichem Himmlerem. Ve svém rozkazu zmiňuje vzácnou chanukiju, přes dva tisíce let starý svícen. Ten mají vojáci SS získat za jakoukoliv cenu ve víře v ovládnutí magické moci, kterou tento artefakt údajně oplývá.

Svěřil jsem tuto informaci svému příteli rabínu Federovi a zjistil jsem, že držitelem tohoto artefaktu je on! Pověřil mě důležitým úkolem. Uchránit svícen před nacisty. Společně jsme artefakt rozebrali na ___ kusů a ukryli na zejména pro Židy důležitá místa v Brně až do doby, než bude možné svícen opět složit a předat jej jeho právoplatným majitelům, židovskému národu. Pokud čtete tato slova, nejspíše ten čas nastal právě nyní. Věřím, že se vám toto naše společné snažení podaří a už nikdy v lidské historii se nebudou opakovat zvěrstva, jakých se dopustili nacisté na židovském a romském obyvatelstvu.

Isidor Šik

²⁷ Počet kusů svícnu, naznačený v dopise vynechaným místem, doplní vyučující na základě počtu zařazených míst z nabídky metodického materiálu.

Pro evidenci plnění jednotlivých úkolů je možné využít následující zápisový arch.

Hledači svícnu – zápisový arch					
Stavba/památka	Adresa	Úkol, který je třeba splnit	Navštívení ANO/NE	Splnění úkolů ANO/NE	Co mě zaujalo/zapamatuji si
1. Bývalá židovská čtvrť se synagogou a Židovskou branou					
2. Velká synagoga					
3. Nová synagoga					
4. Synagoga Agudas Achim					
5. Židovský hřbitov					
6. Vily Löw-Beer a Tugendhat					
7. Vila Stiassni					
8. Továrny					
9. Židovské reformní reálné gymnázium					
10. Makkabi Brno					
11. Židovská náboženská obec – třída Kpt. Jaroše					
12. Kavárna Esplanade					
13. ZŠ Merhautova 37					
14. Hlavní nádraží					
15. Památník obětem holocaustu					
16. Stolpersteine (kameny zmizelých)					
17. „Brněnský Bronx“, Muzeum romské kultury					
18. Městská jatka na ulici Masná					
Celkem navštíveno míst:					
Celkem získáno částí svícnu:					

Zaznačte průběžně jednotlivá místa (ať již jste je navštívili, nebo nikoli) do obrysové mapy Brna.²⁸

²⁸ Mapa dostupná z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Obrysov%C3%A1_slep%C3%A1_mapa_Brna.svg (online, cit. 25. 2. 2021).

1. Bývalá židovská čtvrť se synagogou a Židovskou branou

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO

Shrnutí obsahu aktivity: Aktivita zaměřená na prostorovou představivost a práci s textem. Na základě textu a pohybu v terénu vytváří žáci dvě mapy.

Potřebné pomůcky: podložka, psací potřeby

První část svícnu máte šanci získat v někdejší židovské čtvrti města Brna. Židé tvořili vedle dalších národností nejméně od počátku 13. století jeden ze základních sídelních celků, které stály u počátku města. Jejich osada byla včleněna do brněnských městských hradeb. Jedna z bran vedoucích do Brna se podle této části města nazývala Židovskou branou. V důsledku činnosti františkánského mnicha Jana Kapistrána došlo za panování Ladislava Pohrobka v roce 1454 k vykázaní Židů z Brna a dalších moravských královských měst. Do Brna se pak mohli začít postupně vracet až v polovině 19. století.

Vášim úkolem na tomto místě je přečíst si úryvek o podobě židovského ghetta v rámci středověkého Brna a projít si tuto část Brna v dnešní době. Poté zkuste nakreslit mapu ulic, kde se nacházelo židovské osídlení ve středověku (dle popisu níže) a mapu této části Brna dnes (dle pochůzky touto částí města). K níže uvedenému textu doplňte, že Salmův palác se nacházel na nároží dnešních ulic Masarykovy a Josefské, podobu Židovské brány (později Ferdinandovy) naleznete nad vstupem do podniku KFC a že nápis připomínající původní templ zde dnes nealeznete.

„Původní židovské osídlení se nacházelo na čtyřúhelníku vymezeném zhruba bývalým hotelem Padowetz, Zelným trhem, Masarykovou ulicí a Měnínskou (dnes Orlí) ulicí. V místě hotelu Padowetz (dnes stejnojmenné bistro) stávala Židovská brána. Židovská komunita byla autonomní i co do výkonu práva, náboženský život řídil rabinát. Vrchnost sledovala jen placení daní, které bylo velmi přesné, a proto i ceněné. Vně ghetta byl hřbitov, přibližně v oblasti nynějšího vlakového nádraží. Synagoga stála patrně na pozemku pozdějšího kostela sv. Magdaleny, později v roce 1747 byl na tomto pozemku postaven dům s vchodem do Židovské ulice (nynější spodní část Masarykovy ul.) a nápisem připomínajícím původní templ. Samozřejmě existovala i škola, jejíž přesnou polohu již neznáme, a radnice. O jejím umístění jsou rovněž jen dohady, a to soudě podle vykopávek na místě bývalého Salmova paláce odstraněného v roce 1905.“²⁹

Část svícnu zde obdržíte za nakreslení map a dohledání třech kohoutů na vrcholu jedné z budov v navštívené lokalitě. Pod touto budovou je pro vás symbolicky ukryta.

Mapa židovské osady v rámci středověkého Brna	Mapa této části Brna dnes

²⁹ WEBER, P.: Brněnská židovská obec. *Historie, tragédie, současnost*. In: Kratochvil, J. (ed.): *Židovská Morava. Židovské Brno*. Brno 2000, s. 21.

2. Velká synagoga

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Aktivita zaměřená na rozvoj kreativity a empatie. Na základě podkladů žáci kreslí synagogu, její obrázek pak musí zničit a tím se svého výtvoru nedobrovolně vzdát. Cílem je také představit žákům největší a nejstarší muzeum v Brně.

Potřebné pomůcky: papír, kreslicí potřeby

Poznámky: Žáci mají za úkol nakreslit obrázek návrhu synagogy. Po jeho dokončení jim koordinátor oznámí, že mají za úkol obrázek zničit. To je parafrází na situaci, kdy Židé museli vyklízet trosky vlastní synagogy, která byla nacisty cíleně vypálena. Za odměnu dostanou novinový článek, který je informuje o tom, že kus svícnu na místě vypálené synagogy již není, byl nalezen archeologem a umístěn do Moravského zemského muzea, kde jej naleznou.

Další část svícnu jsem schoval na místě vypálené Velké synagogy, kde zemřela moje žena. Později jsem však zjistil, že tento kus byl nalezen a přesunut. Pokud se chcete dozvědět, kde se nyní nachází, chci po vás následující. Když se synagoga stavěla, byli jsme plní nadšení, ideálů a nadějí. Synagoga je pro nás totiž velmi důležitá budova – modlitebna, místo setkávání i studia. Představte si, co jsme prožívali, když jsme tuto budovu stavěli. Nakreslete, jak by měla nová synagoga vypadat. Odměnou vám bude další vodítko.

Nákres synagogy:

Pokračování po dokončení výtvarné aktivity.

Nyní obrázek zničte, prožijte tak se mnou alespoň přeneseně bolest nás Židů, kteří jsme museli vlastními silami odklízet trosky našeho vypáleného chrámu.

Další informace k získání části svícnu získáte po přečtení následujícího novinového článku:

„Zvláštní nález na místě bývalé Velké synagogy!! Znamý brněnský archeolog Teofil Podneba v místě, kde kdysi stála Velká synagoga, našel zvláštní artefakt. Podle předběžných odhadů se jedná o kus chanukije, židovského svícnu. Pro další prozkoumání byl předmět uložen v Moravském zemském muzeu. Velká synagoga, známá brněnská židovská památka, byla postavena roku 1855 brněnským stavitelem Antonem Onderkou. Náklady na stavbu přitom dosáhly astronomických sto tisíc zlatých. Synagoga bohužel nepřežila válku, protože byla vypálena na popud nacistů v roce 1939 a následně rozebrána. Místo dodnes budí kontroverze, jelikož na místě vypálené synagogy měl být zbudován památník. Ten však stojí na náměstí 28. října, jelikož parcelu bývalé synagogy mezitím koupil soukromý investor. Parcela však zůstává dodnes nevyužita.“

Další část svícnu získáš symbolicky za to, že zjistíš, jak se jmenuje a kde se nachází hlavní sídlo Moravského zemského muzea.

3. Nová synagoga

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Žáci vyrobí a následně hrají vědomostní pexeso

Potřebné pomůcky: tvrdý papír, nůžky, potřeby na kreslení

Poznámky: Cílem je poznat židovskou kulturu a náboženství (vybrané zajímavosti)

Zadání aktivity: Žáci si vytvoří vědomostní pexeso, které je seznámí s pobytem v synagoze a dalšími židovskými tradicemi. Na jednom pexesu je vždy uvedena otázka a na druhém obrázek (vzhled některých předmětů je možné dohledat na internetu a usnadnit tak žákům tvorbu obrázku). Vyobrazení některých odpovědí je složité, je třeba zapojit fantazii. Doporučujeme mít obě kartičky očíslované a i pexeso s obrázkem opatřené popiskem, aby žáci poznali správnou dvojici.

Často vzpomínám na svoji dceru. Představuji si, jaké by to bylo, kdyby žila, jak bych ji dále seznamoval se židovskou kulturou a náboženstvím. Přibližoval bych je třeba na podobě Nové synagogy, bohužel ani ona již v Brně nestojí. Vymyslel jsem kdysi pro dceru i malé vědomostní pexeso, zkuste si ho sami vyrobit a zahrát. Tak se dozvíte mnohé o našem náboženství. Následně se pokuste najít a popsat tři rozdíly mezi judaismem a křesťanstvím. Za to symbolicky získáte další část svícnu.

Podklady pro pexeso

1. Jaké oblečení není vhodné v synagoze? 1. Tepláky, krátké sukně, šortky.	9. Kde se nachází největší synagoga na světě? 9. V Jeruzalémě.
2. Co si v křesťanském kostele musíte sundat, ale v synagoze naopak nasadit? 2. Pokrývku hlavy.	10. Co znamená slovo synagoga? 10. Shromáždění.
3. Čeho byste se měli dotknout při vstupu do synagogy? 3. Mezuzah.	11. Správcem synagogy je šámes. Co to v jidiš znamená? 11. Sluha, stará se o fungování synagogy.
4. Co v synagoze vždy svítí? 4. Věčné světlo.	12. V synagoze často bydlí židovský kněz. Jak se mu říká? 12. Rabín.
5. Jaká pravidla slušného chování platí v synagoze? 5. Nesmíte být opilí, neklejte.	13. Kde sedí v synagoze ženy? 13. V galerii odděleně od mužů.
6. Víte, že některým lidem nesmíte v synagoze podat ani ruku? 6. Pokud nejde o příbuzné, nesmí se muž dotýkat ženy.	14. V synagogách je dodržována tzv. idolatrie. Co to je? 14. Zákaz vyobrazování postav, ať už malbou nebo sochou.
7. Který den nesmíte v synagoze jednat o obchodech? 7. V sobotu.	15. K jakému místu jsou orientovány synagogy? 15. K chrámové hoře v Jeruzalémě.
8. Kde se nachází největší synagoga v Evropě? 8. V Budapešti.	16. Jak se nazývá nejvýznamnější písemné dílo Židů? 16. Tóra.

4. Synagoga Agudas Achim

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Aktivita je zaměřená na vyhledávání a práci s informacemi. Žáci vyhledají pojmy spojené s judaismem a přiřadí je ke správné definici. Cílem je také rozvíjet orientaci v mapě a schopnost vyhledávání dopravního spojení.

Potřebné pomůcky: učebnice, přístup k internetu, mapa

Mezi židovská přísloví patří následující: „*Všechno na světě lze napodobit, jen pravdu ne. Neboť napodobená pravda už není pravdou.*“ Můj národ má bohatou historii plnou pojmů, byl bych rád, kdybyste jejich význam poznali.

Na ulici Skořepka, čp. 13 se nachází jediná dnes fungující synagoga v Brně. Nese označení Agudas Achim. Za 2. světové války byla budova využívána jako skladiště, po válce byla synagoga obnovena. Jen těžko bychom však v řadové zástavbě poznali, že se jedná o budovu synagogy, zvláště srovnáme-li ji s podobou dalších, dnes již neexistujících brněnských židovských chrámů. Ve spojitosti s tímto místem bude vaším úkolem poznat nejdůležitější pojmy spojené s mým náboženstvím a kulturou. Jistě si zvládnete poradit s pomocí knih či moderních technologií. Další část svícnu získáte za správné přiřazení následujících pojmů a definic a nalezení polohy poslední synagogy v libovolné mapě Brna. Pokuste se také dohledat ve vyhledávacích nejrychlejší cestu k synagoze pěšky a nejrychlejší spojení místa vaší školy a synagogy hromadnou dopravou.

	Pojem		Definice
1.	Židé	A	Označení židovské komunity, která musela po zničení jeruzalémského chrámu Římany (rok 70) opustit území někdejší Palestiny a žila rozptýleně po světě.
2.	Izrael	B	Základní dokument judaismu, označuje prvních pět knih hebrejské bible, je z ní předčítáno v synagogách.
3.	judaismus	C	Semitský národ pocházející z oblasti Blízkého východu.
4.	monoteismus	D	Nejdůležitější svátek judaismu, sedmý den v týdnu věnovaný odpočinku.
5.	diaspora	E	Židovský stát, založen v r. 1948. Asi 20 % obyvatel státu tvoří Arabové.
6.	Davidova Hvězda	F	Židovský duchovní a učitel.
7.	tóra	G	Sedmiramenný svícen, jeden ze symbolů judaismu.
8.	rabín	H	Židovské náboženství.
9.	menora (chanukija)	CH	Židovský symbol v podobě šesticípé hvězdy (žlutá hvězda s nápisem Jude byla zneužita jako označení Židů v nacistickém Německu a jím okupovaných státech, dnes najdeme tento symbol na vlajce Izraele).
10.	mikve	I	Označení pro formu náboženství vyznávající jediného boha.
11.	šabat	J	Židovská rituální lázeň.
12.	Agudas Achim	K	Židovská modlitebna, místo setkávání a studia.
13.	synagoga	L	Společenství bratří (překlad výrazu v hebrejštině je názvem jediné v Brně fungující synagogy).

Správné odpovědi: 1C, 2E, 3H, 4I, 5A, 6CH, 7B, 8F, 9G, 10J, 11D 12L, 13K

5. Židovský hřbitov

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO

Shrnutí obsahu aktivity: Žáci navštíví židovský hřbitov, seznámí se zde s jednou z židovských tradic (umísťování kamínků na hroby zemřelých). Jejich úkolem je najít zde také pomník obětem 2. světové války a holocaustu a seznámit se s jeho obsahem.

Potřebné pomůcky: kamínek, tužka, papír

Jako malý jsem s otcem často navštěvoval židovský hřbitov v Židenicích. Hřbitov ve mně budil vždy posvátnou úctu. Tiše jsem procházel stísněnými uličkami, kde na sebe byly natěsnány náhrobní kameny. Na hrob mého dědečka jsme vždy položili malý kamínek, který jsme s sebou přinesli. Když jsem se ptal otce, proč to děláme, řekl mi, že je to zvyk, co si náš národ přinesl z života v poušti, kde bylo nutné na hrob naskládat kamení, aby vítr písek z hrobu neodvál a tělo zůstalo nedotčené. Matka zase říkala, že kámen je, na rozdíl od květiny, věčný, a taková by měla být i vzpomínka na zemřelého, a právě tu má kámen symbolizovat. Někde jsem zase zaslechl, že je to proto, že kámen se řekne hebrejsky *even* a jedná se o sdružení slov *af* a *ben* tedy otec a syn. Kámen má tedy symbolizovat to, jak na sebe jednotlivé generace navazují. Nikdy jsme nebyli ortodoxní Židé jako někteří naši známí, a tak jsem po tom více nepátral. Byl bych však rád, kdybyste navštívili náš hřbitov, našli nějaký opuštěný hrob, který už dlouho nikdo nenavštívil a taky na něj jeden kamínek umístili a vzpomněli tak pomyslně na ty, po kterých už (často kvůli nacistům) nikdo nezůstal.

Na hřbitově najdete také pomník obětem 2. světové války a holocaustu. Přepište nápis na památníku. Za to symbolicky obdržíte další část svícnu.

Nápis na pomníku:

6. Vily Löw-Beer a Tugendhat

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO (je možné spojit s prohlídkou jedné z vil).

Shrnutí obsahu aktivity: Aktivita spočívá v návštěvě místa a zamyšlení nad tím, jak by vypadal život někdejších obyvatel obou vil, kdyby se nedostali nacisté k moci. Dopis dokresluje atmosféru a podhaluje některé historické souvislosti spojené s obyvateli obou budov.

Potřebné pomůcky: tužka, papír

Chtěl bych vám vyprávět příběh spojený s pohnutými osudy židovských obyvatel, kteří zůstali na území našeho státu poté, kdy byl obsazen Němci. Tento příběh je o mém příteli Alfredu Löw-Beerovi. Alfred byl továrníkem a vlastnil továrnu na vlněné látky. Byli jsme přáteli již od doby mého mládí, a to i přesto, že byl mnohem starší než já. Znal jsem i jeho rodinu, k srdci mi nejvíce přirostla jeho dcera Grete. Byla to velmi ochotná milá mladá dívka. Bohužel, štěstí jí v lásce nepřálo a z prvního manželství jí zůstala pouze dcera Hanna. Vrátila se tedy za otcem do Brna. Zde potkala továrníka Fritze Tugendhata a konečně našla lásku, po které toužila. Z tohoto manželství vzešly čtyři děti. Její otec jí jako věno daroval pozemek nad svojí vilou. Zde si vybudovali vlastní sídlo, které dnes znáte jako vilu Tugendhat, jednu z památek zařazenou na seznam UNESCO.

Když se nacisté dostali k moci v Německu, začal být život pro Židy komplikovaný i v Československu. Grete se tak se svojí rodinou rozhodla emigrovat do Velké Británie a Venezuely, později do Švýcarska. Můj přítel Alfred zde ale zůstal s cílem ochránit rozsáhlé rodinné majetky před nacistickou zlovůlí. Byl několikrát uvězněn a následně propuštěn, ukázalo se však nemožné majetek ochránit. Obě vily nakonec využívala německá tajná policie – gestapo.

Jelikož byl Alfréd mým dobrým přítelem, rozhodl jsem se část svícnu svěřit do jeho rukou. Po perzekucích, kterým musel čelit, se nakonec i on rozhodl území tehdejšího protektorátu opustit. Za nejasných okolností zahynul nedaleko města Stříbra. Jeho tělo bylo pochováno v tomto městě, po válce bylo převezeno zpět do Brna na židovský hřbitov, kde nyní odpočívá v pokoji.

Část svícnu ještě předtím našťestí ukryl na zahradě mezi dvěma vilami patřícími jeho rodině, a tak nacisté ani tento artefakt nezískali. Projděte se po zahradě mezi oběma vilami. Posad'te se na jednu ze zde umístěných laviček, zamyslete se a pokuste se napsat, jak by podle vás toto místo dnes vypadalo, kdyby se nedostali nacisté k moci a obě rodiny zde mohly žít i nadále. Za to symbolicky získáte další část svícnu.

Podle mého názoru by toto místo dnes vypadalo

7. Vila Stiassni

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO (je možné navštívit interiér vily a seznámit se s výkladem průvodce) / NE (je možné nechat žáky dohledat informace v knižních či internetových zdrojích).

Shrnutí obsahu aktivity: Isidor Šik ukryl část svícnu ve vile Stiassni. Žáci mají za úkol rozluštit kód k trezoru, ve kterém je kus ukryt. Kód je číselná pozice písmen jména a příjmení architekta vily Ernsta Wiesnera v abecedě. Dále je jejich úkolem zjistit nejdůležitější informace o této památce.

Potřebné pomůcky: tužka, papír, případně internet, knihy

Poznámky:

Kódový mechanismus: 1.A 2.B 3.C 4.Č 5.D 6.Ď 7.E 8.F 9.G 10.H 11.CH 12.I 13.J 14.K 15.L 16.M 17.N 18.Ň 19.O 20.P 21.Q 22.R 23.Ř 24.S 25.Š 26.T 27.Ť 28.U 29.V 30.W 31.X 32.Y 33.Z 34.Ž

Hledaný kód: 7, 22, 17, 24, 26, 30, 12, 7, 24, 17, 7, 22

Ukrytí této části svícnu byl husarský kousek. Určitě znáte vilu Stiassni, nádherný dům dříve patřící brněnskému továrníkovi Stiassnému. Za války vilu využívali nacističtí důstojníci jako kasino a jídelnu. To byla šance zasadit nacistům úder a zároveň ukryt část svícnu. Nechal jsem se do vily najmout jako obsluha, v nestřežené chvíli jsem do podávané polévky přimíchal jed a způsobil tím velké ztráty místnímu důstojnickému sboru. Co víc, pod třetím schodem hlavního schodiště ve vile, jsem do ukrytého podlažního trezoru uložil kus svícnu. Navštivte vilu, seznamte se s její historií, kód zjistíte, jakmile se seznámíte se jménem a příjmením architekta vily a přiřadíte písmenům jeho jména a příjmení číselný ekvivalent podle pořadí v uvedeném kódovém mechanismu. Vaším dalším úkolem je zjistit a zaznamenat ty informace o vile, které považujete za důležité.

Jméno architekta vily:

Číselný kód:

Zjištěné informace o vile Stiassni:

8. Továrny

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Kreativní aktivita, kde děti na základě dobových námětů tvoří komiks. Cílem je přiblížit život dělníků továrny a nastínit některé situace, se kterými se mohli během války vypořádávat.

Potřebné pomůcky: kreslicí potřeby, papír

Přátelé, brněnská židovská komunita byla velmi semknutá, proto jsem neznal pouze bohaté továrníky jako byli Stiassni, ale i běžné obyvatele a dělníky z řad židovského obyvatelstva města. Často jsme se v letních měsících scházeli a u vychlazeného nápoje si vyprávěli příhody ze zaměstnání. Občas se mnou byla i dcera a příběhy našich přátel kreslila – byla to její oblíbená kratochvíle. Nastíním vám několik příběhů, které znám z vyprávění dělníků z firmy Stiassni a Neumark, továrny na nitě a tkaniny (možná ji můžete znát jako pozdější továrnu Vlněna). Zkuste si je nakreslit, stejně jako moje dcera, do krátkých komiksů a dokončit v nich nastíněné příběhy. Za to symbolicky získáte další část svícnu.

Příběh 1. Do továrny přišli noví zaměstnanci, sourozenci Marie a Petr. Jak už to tak bývá, někteří staří mazáci se je rozhodli trápit a došlo i na šikanu těchto nováčků. Ne všichni však s týráním nováčků souhlasili, a tak se Petra a Marie ujali a pomohli jim.

Příběh 2. Společně s novým tkacím strojem přijeli noví zaměstnanci, kteří měli stroj instalovat a následně i obsluhovat. Zjistilo se však, že nemají ponětí, jak stroj složit, natož ovládat. Do díla se tak museli zapojit i zkušení zaměstnanci továrny, nakonec se vše podařilo vyřešit a o půlnoci byl již stroj funkční.

Příběh 3. Přiletěl „dělnický čáp“, jednomu z dělníků se narodil syn. Bohužel, osud novorozenci nebyl nakloněn, a tak trpěl vzácnou nemocí. Léč si ovšem dělnická rodina nemohla dovolit. Kolegové však drží při sobě, a proto se rozhodli, že mu pomohou, a to také dokázali.

Příběh 4. Potom, co rodina Stiassni opustila kvůli německým perzekucím území někdejšího Československa, továrnu odkoupil německý továrník Julius Kunert. Dělníci se rozhodli ho společně přivítat. Na tohle přivítání Julius Kunert až do smrti nezapomněl.

Příběh 5. Přišla válka, Brno čelilo stejně jako jiná evropská města vlně náletů. Několik bomb dopadlo i do areálu továrny. Protože letadla létala nad Brnem takřka denně, nikdo už na popluchy nedbal. Do areálu továrny však dopadla bomba a zranila několik zvědavých dělníků sledujících ze střechy prolétající letadla.

Příběh 6. Do Brna přijíždí sovětský maršál Malinovskij se sovětskými vojáky. Zaměstnanci továrny se rozhodli osvoboditele přivítat.

Návrh komiksu:

9. Židovské reformní reálné gymnázium

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Úkolem žáků je zamyslet se nad situací svých židovských vrstevníků v době nacistické okupace a vyjádřit své pocity prostřednictvím krátké úvahy.

Potřebné pomůcky: psací potřeby, papír

V letech 1920–1941 fungovalo v Brně Spolkové židovské reformní reálné gymnázium. I já jsem chodil jeho chodbami. Jeho sídlem byla již od roku 1924 budova na dnešní ulici Hybešova čp. 43. Dříve byla vyučovacím jazykem němčina, později „československý“ jazyk. Jednalo se o jediné židovské gymnázium na území českých zemí. V Brně byla ale i židovská obecná škola.

Když začala válka, studentem jsem již dávno nebyl. Mám pro vás následující úkol: představte si pocity dětí, které gymnázium navštěvovaly. Lidé byli otažiti, nevráživí, platily protižidovské zákony, Židé museli nosit našitou žlutou hvězdu. Mnoho vašich židovských přátel již raději opustilo se svými rodiči území našeho státu. Nyní to není možné – je válka, hranice jsou uzavřeny. Objevují se zvěsti o tom, že dojde k uzavření židovského gymnázia. Narůstá pocit nejistoty a ohrožení. Zamyslete se nad tím, jaké pocity by vámi asi zmítaly. Zkuste napsat krátký text, jehož tématem bude nejistota plynoucí z nadcházejících událostí. Gymnázium pro mě je místem mnoha vzpomínek, proto jsem i v útrokách jeho budovy symbolicky ukryl část svícnu. Získáte ji za napsání této krátké úvahy.

Poslední dobou mám pocit, že...

10. Makkabi Brno

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO

Shrnutí obsahu aktivity: Sportovní aktivita na uvolnění od řešení složitých úkolů.

Potřebné pomůcky: sportovní obuv

Poznámky: Isidor ukryl část svícnu v oblasti bývalého sportoviště Makkabi, dnešní Riviéry. Koordinátor aktivity vybere v oblasti vhodné místo, kde s dětmi provede sportovní aktivitu dle vlastní volby.

Jak řekl John Locke: „*Veškeré učení má být pro děti hrou a sportem*“. I proto se židovská obec v Brně rozhodla odkoupit pozemek od města Brna a vystavět na něm sportovní areál nejen pro brněnské Židy. Tento areál nesl název Makkabi, po stejnojmenném spolku majícím sportoviště ve správě. V dnešní době znáte místo jako Riviéru a vy, praví Brňáci, jako *Rivec*. Než jsem se stal skutečným partyzánem, dělal jsem menší záškodnické akce. Nacisté sportoviště samozřejmě hojně využívali. Svázaných tkaniček a oblečení ukradeného ze sauny si tak opravdu užili. Na tomto místě získáte symbolicky část svícnu za provedení sportovní aktivity navržené vaším vyučujícím. Je možné využít námět uvedený níže.

Námět na sportovní aktivitu – skládání komiksu:

Připravte si několik stránek komiksu s tematikou druhé světové války (např. *Pérák*, *Maus*). Stránku komiksu rozstříhejte na jednotlivá okénka a každé okénko z druhé strany označte číslem stejné barvy. Každá stránka bude mít svoji barvu. Části komiksu rozmístěte v místě, kde má aktivita proběhnout. Žáci dostanou přidělenou barvu a skládají části komiksu. Tým, který zvládne poskládat celou stránku jako první, vyhrál.

11. Židovská náboženská obec – třída Kpt. Jaroše

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE (Ale místo je vhodné k provedení aktivity, proto jeho návštěvu doporučujeme).

Shrnutí obsahu aktivity: Hra s prvky sociálního experimentu, reflektující vývoj života židovské komunity v Brně.

Potřebné pomůcky: Lístečky (viz zadání aktivity)

Důležité místo v životě naší komunity v Brně hrála Židovská náboženská obec. Jen těžko si lze představit život bez ní – její zásluhy na rozvoji naší komunity byly nesporné. Naše (tj. židovské) instituce se nacházely hlavně v okolí ulic Koliště a třída Kpt. Jaroše. Bohužel, za války byla Židovská náboženská obec nacisty zneužita k tomu, aby administrativně napomáhala antisemitské perzekuci. Židé z Brna a okolí byli před transporty shromažďováni právě v okolí těchto ulic. Chtěl bych, abyste si udělali představu o životě v této komplikované době prostřednictvím simulační výukové hry. Za to symbolicky získáte další část svícnu.

Pravidla simulační výukové hry

Podstatou aktivity je simulace života různých skupin obyvatelstva na území Československa (konkrétně města Brna) v předválečných a válečných letech. Aktivita pracuje se zjednodušením. Nutnou součástí aktivity je i proto následná evaluace a diskuse nad pocity žáků z událostí ve hře. Žáci jsou náhodným losem rozděleni do čtyř skupin: brněnští Židé, představitelé Židovské obce, brněnští Češi a brněnští Němci.

Připravit je třeba následující stanoviště:

Zaměstnání: Při každé návštěvě zaměstnání dostane zaměstnanec dvě mince.

Židovská náboženská obec: Pokaždé, když půjde židovský obyvatel z práce, odloží v Židovské obci libovolnou část vydělaných peněz.

Domov 4x: Pro každou skupinu. V domově odevzdávají členové všech skupin vydělané peníze a žetony spokojenosti.

Kavárna: Výměnou za jednu minci získává hráč jeden žeton spokojenosti.

Biograf: Výměnou za jednu minci získává hráč jeden žeton spokojenosti.

Divadlo: Výměnou za jednu minci získává hráč jeden žeton spokojenosti.

Obchod: Výměnou za jednu minci získává hráč jeden žeton spokojenosti.

Dále je třeba připravit: Papírky symbolizující peníze, papírky symbolizující žetony spokojenosti.

Základní pravidla (další pravidla přibývají v jednotlivých kolech):

- V každém kole může na každém stanovišti utratit hráč pouze jednu minci (příklad: V týmu je 5 hráčů, v práci tedy získali 10 mincí. Existují 4 stanoviště, to znamená, že domů se při maximální útratě vracejí se 6 mincemi a 4 body spokojenosti).
- Pokud je hráč vyřazen ze hry (je třeba vysvětlit, že vyřazování Židů probíhá na pokyn Němců) a není řečeno jinak, nechává svůj majetek v domově své skupiny. Stává se společným majetkem zbytku skupiny.
- Cílem je uvědomění si vztahů a změn ve společnosti, nikoli posbírání největšího množství mincí či žetonů spokojenosti. Simulační hra nemá vítěze.

Na začátku každého kola jdou všichni do práce, kde získávají dvě mince. V každém kole platí pravidla předchozího kola a je navíc zavedeno pravidlo nové:

1. kolo

Všechny skupiny se vrací domů, po cestě mohou mince vyměnit za body spokojenosti na stanovištích. Židé mohou část peněz odložit v Židovské obci jako příspěvek.

2. kolo

Nově nesmějí Židé a členové Židovské obce utrácet mince v biografu.

3. kolo

Nově nesmějí Židé a členové Židovské obce utrácet mince také v divadle a kavárně. Do všech institucí se chodí v následujícím pořadí: 1. Němci, 2. Češi, 3. Židé (mohou-li vstoupit)

4. kolo

Nově získávají Němci tři mince a Židé musí po cestě do práce skákat po jedné noze (netýká se členů Židovské obce).

5. kolo

Nově MŮŽE Židovská obec vybrat jednoho hráče z týmu Židů a vyřadit ho ze hry, všechny jeho majetek získají Němci. Pokud Židovská obec hráče z řad Židů nevybere, musí také členové Židovské obce skákat do práce po jedné noze. Pokud byl z týmu Židů vyřazen člen, můžou jej, dohodnou-li se, zařadit do svého týmu Češi (tím jej zachránit).

6. kolo

Nově MUSÍ Židovská obec vybrat jednoho hráče z řad Židů a vyřadit ho ze hry. Vybraný člen se může ale Němcům vyplatit všemi svými mincemi a zůstat ve hře. Vyřazených hráčů se opět mohou ujmout Češi.

7. kolo

Nově musí také členové Židovské obce při cestě do práce skákat po jedné noze. Členové Židovské obce také MUSÍ vybrat jednoho hráče z řad Židů a vyřadit ho ze hry, jeho majetek získají Němci (již se nemůže vyplatit). Češi již se vyřazeného hráče nemohou ujmout.

8. kolo

Nově MUSÍ Němci vybrat jednoho člena také z řad Židovské obce a vyřadit ho ze hry. Vybraný člen se může ale Němcům vyplatit všemi svými mincemi a deseti mincemi z majetku Židovské obce, pak může zůstat ve hře.

9. kolo

Všechny Židy a členy Židovské obce, které dosud Češi přijali, musí vyřadit (zůstat mohou pouze ti, kteří jsou menší než nejmenší člen týmu Čechů – tyto je možné uschovat, aby je Němci nenašli). Navíc, pokud dosud někoho takto přijali, musí Češi vyřadit člena svého původního týmu, který se o to nejvíce zasadil (jeho majetek získají Němci) a zaplatit Němcům další čtyři mince.

10. kolo

Nově musí Němci vybrat dva členy z řad Židů a dva členy z řad Židovské obce. Ti jsou vyřazeni ze hry a Němci získají jejich majetek. Němci také mohou vybrat jednoho člena z řad Čechů, vyřadit jej ze hry a získat jeho majetek. Židé již dále nesmějí utrácet mince nikde.

Další náměty k pokračování: Diskuse na témata: Co vás při hře napadlo, jaké jste měli pocity? Jak by pravděpodobně mohla vypadat další kola této simulační hry?

12. Kavárna Esplanade

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Hra využívající dramatizaci k zapojení žáků do dění týkajícího se kavárny Esplanade.

Potřebné pomůcky: –

Poznámky: Před realizací aktivity doporučujeme představit žákům prostřednictvím historických fotografií vzhled kavárny.

Mezi místa, která jsem se svými přáteli rád navštěvoval, patřila kavárna Esplanade. Zde bylo vždy živo, na místě se setkávala skutečná prvorepubliková elita města Brna. Bohužel ani toto místo již vám nemohu ukázat. Budova, ve které kavárna sídlila, byla totiž během bombardování Brna v roce 1944 poškozena a později, při výstavbě budovy Janáčkova divadla, stržena. Budova stála na rohu dnešních ulic Rooseveltova a Jezuitská. Zde jsem symbolicky ukryl další část svícnu. Určitě vás zajímá, za co ji získáte. Chtěl bych, abyste poznali, jak takový prvorepublikový kavárenský život vypadal a jak se pod tlakem historických okolností měnil. Seznámíte se s ním pomocí dramatizace – sehrání připravených scének. Za to obdržíte další část svícnu.

Obecné zadání pravidel pro dramtizaci:

- Při hraní scének musíte být disciplinovaní jako herci, nemluvte přes sebe, mluvte zřetelně a směrem k publiku.
- Obsad'te všechny povinné role, ostatní role si vymýšlíte sami.
- V každé scénce musí zaznít všechny povinné repliky.
- Každý „herec“ musí pronést repliku nebo mít nějakou roli v příběhu.

1. scénka – Nový majitel

Popis děje: Kavárnu, do té doby známou pod názvem Habsburg, nechává její majitel Alois Strumpf přestavět a pojmenovává ji Café Esplanade. Kavárna se stává oblíbeným místem pro židovské obyvatele Brna.

Povinné postavy: majitel kavárny Alois Strumpf, hosté kavárny

Povinné repliky:

Alois Strumpf: Ta přestavba se ale vydařila, nyní moje kavárna jistě přitáhne intelektuály z celého města!

Host kavárny: Musím ocenit, jak jedinečný je půdorys kavárny a souhra barev a světel v ní!

Host kavárny: Podívej, ten prosklený strop! Není to nádhera?

Host kavárny: To kožené čalounění je opravdu vkusné.

2. scénka – Před válkou

Popis děje: Blíží se válka, obyvatelé Československa jsou nervózní z vzestupu nacismu v Německu, každý den může přinést změnu, a tak není divu, že se situace ve světě stává hlavním tématem diskusí rezidentů kavárny.

Povinné postavy: obsluha kavárny, hosté kavárny

Povinné repliky:

Obsluha kavárny: Já bych se těch Němců nebál, už jednou byli poraženi, prohráli by zas.

Host kavárny: Z toho Hitlera jsem nervózní, když ho slyším mluvit, běhá mi mráz po zádech.

Host kavárny: Hitler si nic nezkusí, Britové a Francouzi by ho zastavili!

Host kavárny v reakci na předchozí repliku: Pokud někdo Němce zastaví tak jedině Sovětský svaz!

3. scénka – „Křišťálová“ kavárna

Popis děje: Nálady v republice se změnilly. Židé jsou teď nenáviděni a veřejně napadáni. Tak je z kavárny násilím vyhozen i Žid Pavel Draxler a útočníky, mezi kterými byli také čeští fašisté, před kavárnou ubit k smrti. Vše sledoval i novinář Bedřich Golombek, který vše později popsal ve své knize. Vaším úkolem je ve scénce popsat to, co této události mohlo předcházet.

Povinné postavy: doktor práv Pavel Draxler, židovský host kavárny, dva členové české fašistické, Bedřich Golombek

Povinné repliky: nejsou

13. ZŠ Merhautova 37

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Žáci odpovídají na otázky podle zadaného textu.

Potřebné pomůcky: psací potřeby

Jako shromaždiště brněnských Židů před transporty byla využita budova obecné a měšťanské školy na dnešní ulici Merhautova. Odtud byli Židé dopravováni na Hlavní nádraží a dále deportováni do Terezína či vyhlazovacích táborů. V budově se dnes nachází základní škola. Událost zde připomíná pamětní deska. Rád bych zde vzpomenul svého dobrého přítele Františka Fantla. Společně se sestrou a rodiči byl z Brna odvezen do Terezína. Rodina se dále dostala různými transporty do Osvětimi. Zde zahynula celá Františkova rodina. Sám František Fantl putoval dále do tábora Kaufering v Bavorsku, kde byl využit jako pracovní síla při stavbě betonové podzemní haly. Šílené pracovní podmínky jej málem stály život. Na konci války absolvoval pochod smrti do tábora v Dachau, který byl na konci dubna 1945 osvobozen americkými vojáky. Válku přežil, v 19 letech na konci války vážil asi 30 kg. Po válce se vrátil do Československa.³⁰ František Fantl tak mohl zachytit své vzpomínky, kde zmiňuje také pobyt na shromaždišti brněnských Židů před transporty. Přečtete si úryvky z jeho vzpomínek a zkuste odpovědět na otázky, nad kterými jsem sám často přemýšlel.

1. Jak se František Fantl cítil v předválečném Brně? Ovlivňovalo jeho život to, že patřil k židovské menšině? Jakým způsobem? **2.** Jak se změnil jeho život po okupaci Brna německou armádou a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava? Jaké projevy antisemitismu rodina musela zažívat? **3.** Popište, jak vypadal pobyt rodiny v transportním středisku (dnešní ZŠ Merhautova)? Vysvětlete, jak asi museli zde ubytovaní lidé svoji situaci snášet. Svoje názory zdůvodněte. **4.** Jaké pocity zažíval po návratu do Brna? Váš názor zdůvodněte.

Jeden kus svícnu, jsem předal právě svému příteli. Pokud jste pochopili pocity, které prožíval, jistě si jej zasloužíte.

Už jsme se vlastně nikdy nesešli³¹

Jmenuji se František Fantl, mé první jméno je nyní s ohledem na mé anglosaské spoluobčanky Frank. Narodil jsem se v Brně 9. 1. 1926. Oba moji rodiče, otec Josef, nar. 18. 4. 1887 a matka Hedvika, rozená Schulzová, nar. 21. 3. 1902, byli Židé (...).

Zatímco generace mých prarodičů byla nábožensky silně exponovaná (...), moji rodiče byli nábožensky mnohem vlažnější, do synagogy chodili jen jednou v roce o hlavních svátcích a dodržovali určité tradice... (...).

Měl jsem mladší sestru Marii, nar. 1930, která stejně jako já chodila do české obecné školy v Brně a měla především české přátele. Já jsem stačil ještě absolvovat tři třídy klasického gymnázia a po vyloučení z českých škol jednu třídu židovského gymnázia v Brně.

Otec, který studoval medicínu ve Vídni a nedokončil svá studia, měl nejdříve velkoobchod se střížním zbožím, později byl zástupcem textilní firmy Sochor Dvůr Králové pro Moravu. Dařilo se nám vcelku dobře (...).

³⁰ Další osudy Františka Fantla viz FANTL, F.: *Už jsme se vlastně nikdy nesešli*. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-zidovske-rocenky/vzpominky-2/uz-j sme-se-vlastne-nikdy-nesesli/> (online, cit. 25. 2. 2021), dále také FANTL, F.: *Už jsme se vlastně nikdy nesešli*. In: *Židovská ročenka 1997–1998* (5758), s. 63–75.

³¹ Jedná se o autentické vzpomínky pamětníka. Kompletní vybrané úryvky jsou doslovně převzaty z FANTL, F.: *Už jsme se vlastně nikdy nesešli*. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-zidovske-rocenky/vzpominky-2/uz-j sme-se-vlastne-nikdy-nesesli/> (online, cit. 25. 2. 2021).

S vyloženým antisemitismem jsem se do okupace nesetkával, nebyl jsem ale nikdy nechán na pochybách, že jsem „trochu jiný“ než mí spolužáci či kamarádi. Měl jsem velkou snahu být jako oni, asimilovat se k nerozeznání od nich. Otci bylo nabídnuto někdy v roce 1938 či 39 firmou Sochor, zda by nechtěl odjet do Francie s rodinou, aby ji uchránil před Hitlerem. Otec odmítl (...).

Má bezstarostná léta (...) rozhodně skončila příchodem Němců v březnu 1939. Brzy nato jsem musel odejít z gymnázia, musel nosit hvězdu a do našeho bytu se nastěhovaly tři další židovské rodiny. Chodil jsem rok do brněnského židovského gymnázia, kruh mých přátel se zúžil na židovské kamarády. Chodil jsem také nějaký čas jako učedník do zahradnictví Barták v Brně Žabovřeskách. Projevy antisemitismu byly nyní zřetelné, maminku na ulici strkali němečtí výrostci s výkřiky „du alte Jüdin“ (bylo jí tehdy 37 let). Před naším domem byl velký park, kde otec někdy sedával na lavičce. Jednu neděli (ještě před zákazem chodit do parku) ztropil obrovský skandál starší kulhavý Němec s haknkrajcem na klopě, který otce znal z kavárny, kde býval posluhou. Křičel na tatínka, jak si to představuje, roztahovat se na lavičce, „deine Zeit ist vorbei, du Saujude“ atp. Nikdy předtím ani nikdy potom jsem svého otce neviděl tak poníženého.

Matka utrpěla komplikovanou zlomeninu v lokti, měla velké problémy, aby jí vůbec ošetřili v úrazové nemocnici, kde už nesměli Židy léčit. Jen nějakou protekcí se podařilo, aby jí byla zlomenina léčena, ale ruka už jí nikdy pořádně nesloužila.

Toto období, kdy se věci každodenně zhoršovaly, bylo jen přípravou na transport, do kterého jsme nastoupili v prosinci 1941. Byl to transport pod písmenem G a naše čísla byla 163 otec, 164 matka, 165 já a 166 sestra Majda. Měli jsme každý jedno zavazadlo, většinou se zimmními věcmi. Pamatuji se, že jsem měl na nohou lyžařské boty, ve kterých se jen těžko dalo chodit. Otec, který si lépe než kdokoli jiný v rodině uvědomoval, že nastupuje do poslední fáze svého života, ukončil svůj „svobodný“ život tím, že dal svůj klobouk našemu domovníkovi panu Sovovi a od té chvíle nosil koženou čepici, ve které v roce 1944 odcestoval i na svou poslední cestu do Osvětimi.

Samotný pobyt v transportním středisku v Brně (byli jsme v prvním transportu), kde jsme strávili asi tři dny a noci na slámě spolu se stovkami jiných vyděšených lidí, se řvoucími esesáky, frontami lidí na dokumenty, na nichž před každým mužským jménem stálo Israel a před ženským Sára, si dosud zřetelně pamatuji, stejně jako noční jízdu tramvajemi na nádraží prázdnými brněnskými ulicemi. Absolutní nepřítomnost jakékoli účasti, neřku-li solidarity našich nedávných českých spoluobčanů jsem velice silně pociťoval tehdy – a vlastně od té doby po celou dobu okupace.

(Po návratu do Brna po válce – pozn. autorů)

(...) V Brně jsem šel hned do domu, kde jsme bydleli. Domovník Sova a jeho paní mě pěkně přivítali, mateřská paní Sovová si nade mnou poplakala. Nechali mě u sebe přespát a dali mi pár věcí, které si u nich rodiče nechali. Neměli bohužel album rodinných fotografií, které jsem hlavně chtěl a nikdy už neobjevil. O mamince a Majdě neměl tehdy nikdo žádnou zprávu. Denně jsem poslouchal dlouhá rozhlasová hlášení o lidech, kteří se hledali. Našel jsem jen matčinu tetu, paní L. Fischerovou, která mi řekla, že maminka se sestrou z Terezína odjely. Ještě chvíli jsem doufal a čekal na zázrak (...)

Strádal jsem v Brně bydlíště (...) Živili jsme se docházením na obědy do hotelu na Petrově, kde jsme objevovali přátele, kteří se vrátili, hlavně z naší generace.

Brzy nato jsem těžce onemocněl zápallem plic a byl jsem mnoho týdnů v nemocnici u Svaté Anny, kde mi zjistili nález na plicích, zavedli pneumotorax a chtěli mě poslat na dlouhé léčení do plicního sanatoria. Když mi bylo o něco líp, snad v srpnu či září 1945, odešel jsem z nemocnice i z Brna, kde už mě nic nedrželo, do Prahy. (...)

Naše nejužší rodina, tj., otcovi a matčini sourozenci a členové jejich rodin, čítala 18 lidí. Válku přežilo pět z nich. Ze zbývajících 13 by nikdo za normálních okolností nezemřel. Psal jsem tyto řádky a myslel přitom na těch 13, co nepřežili. Pokoj jejich památce.

14. Hlavní nádraží

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Zamyšlení se nad pocity deportovaných židovských a romských dětí.

Potřebné pomůcky: psací a kreslicí potřeby

Válka je hrozná pro každého. Určitě ji ale nejhůře snášejí děti. Dospělý je schopen mnohé věci pochopit, má větší životní zkušenosti, je připraven reagovat na různé životní situace. To děti jsou ve válce náhle vytrženy ze své bezstarostnosti, i když se je rodiče snaží chránit. Válka přináší různé situace, nejhorší je, dojde-li k tomu, že dítě najednou okolo sebe nemá svoje rodiče. Ztratí svůj „ochranný štít“, s hrůzami okolo sebe se musí vyrovnávat samo. To se bohužel stalo také mé dceři. Často přemýšlím, jaké pocity musely tyto děti prožívat. Každý, kdo touží po kousku svícnu, by se měl nad těmito pocity židovských dětí zamyslet. Proto to chci i po vás, hledači svícnu.

Namalujte společně na tvrdý papír obrázek transportu židovských dětí z brněnského Hlavního nádraží. Přitom přemýšlejte, jak se tyto děti asi mohly cítit, zvláště pokud byly během války odděleny od svých rodičů. Obrázek poté rozstříhejte na počet kusů podle počtu žáků ve třídě. Každý žák dostane jeden tento kousek a na druhou stranu napíše nějaký pocit, myšlenku nebo naději, k níž se mohlo židovské dítě upnout. Poté, co napíšete své dojmy, obrázek opět složte a slepte průhlednou lepící páskou, aby bylo možné ho prohlížet z obou stran. Společně diskutujte nad pocity a myšlenkami, které vás napadly. Hlasujte, jaké z myšlenek vám přijdou nepravděpodobnější. Po ukončení aktivity symbolicky získáte další část svícnu.

15. Památník obětem holocaustu

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO

Shrnutí obsahu aktivity: Žáci rozluščí šifru prostřednictvím nápisu v „bazénku“ židovského památníku.

Potřebné pomůcky: papír, psací potřeby

Poznámky: Šifra je složena z písmen v „bazénku“ kolem památníku. Římské číslo znamená řádek, arabské číslo pak písmeno na řádku.³²

Další část svícnu jsem ukryl v parku na dnešním náměstí 28. října. Dnes zde stojí památník obětem holocaustu. Právě k němu se vztahuje další úkol, který musíte splnit, chcete-li získat další část svícnu. Navštivte toto místo a rozlušťte následující šifru:

V.15,V.1,IV.58,IV.3,III.7,I.1,,,I.3,I.4,V.19,I.6,I.5,I.4,I.1,,,IV.74,IV.81,,,I.7,I.2,III.6,IV.13,
IV.10,,,I.1,I.4,,,III.5,I.2,V.1,I.2,III.8

Šifra vám napoví, kde symbolicky získáte další část chanukije.

³² Text v bazénku („//“ znamená konec řádku):

Nezapomeňme //

(totéž v hebrejštině -Menš) //

Ma bisteras //

Z úcty k Židům a Romům zavražděným a odvečeným z Brna do koncentračních táborů v letech 1939–1945 //

Všem obětem nacistické rasové perzekuce //

Citováno dle: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=1520&fbclid=IwAR34rXVqz_IoCsbbFEzyU00ALigwnnLwelVmd5AG3jYc-tGt1dJv14fEsd4 (online, cit. 25. 2. 2021).

Výsledné znění šifry: Svícen zakopán 15 metrů na sever.

16. Stolpersteine – kameny zmizelých

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: ANO

Shrnutí obsahu aktivity: Žáci zapisují údaje z kamenů zmizelých po Brně.

Potřebné pomůcky: psací potřeby, pracovní list

Památku obětí holocaustu je třeba připomínat. Lidé by měli znát historii, skrývá poučení a snad je zdrojem vědomí o tom, jak se vyhnout chybám, které již před námi někdo udělal. V ulicích města Brna můžeme při pohledu na zem narazit pohledem na kostky s mosazným povrchem, tzv. „stolpersteine“, v češtině je pro ně užíván také pojem „kameny zmizelých“. Ty jsou vsazovány před domy obětí holocaustu a nacistického režimu obecně. Tento úkol je zamýšlen jako průběžný. Vaším úkolem zde bude při plnění ostatních zadání v terénu zaznamenat výskyt kamenů zmizelých v Brně. Uctíte tak symbolicky památku obětí holocaustu a také získáte další část svícnu.

Jméno oběti	Umístění stolpersteine (adresa)	Datum a místo úmrtí	Další informace obsažené na stolpersteine

17. „Brněnský Bronx“, Muzeum romské kultury

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: Návštěvu doporučujeme, ale není nutná.

Shrnutí obsahu aktivity: Žáci mají za úkol poznat část romské kultury na základě prohlídky Muzea romské kultury (ať již fyzicky, nebo online) a shrnout své dojmy prostřednictvím romského jazyka (za využití internetového překladače).

Potřebné pomůcky: psací potřeby, papír, internet

Z některých mých dopisů byste mohli nabýt dojmu, že jsem se přátelil pouze s lidmi z brněnské židovské komunity, ale není tomu tak. Měl jsem i přátele mezi romskými obyvateli Brna, a to i přesto, že s mnoha lidmi v Brně příliš nevycházeli. Když jste je poznali, byli to přátelští a srdeční lidé milující svoji kulturu, kterou jsem si také oblíbil. Právě láska k vlastní kultuře u nich hraje velkou roli dodnes. Proto další část svícnu získáte za seznámení se s romskou kulturou. Vaším úkolem zde bude buď navštívit stálou expozici Muzea romské kultury, nebo si ji prohlédnout online (<http://rommuz.pano3d.cz/>) a poté napsat několik vět o tom, co jste se dozvěděli. Aby to nebylo jednoduché, budete mít za úkol napsat těchto několik vět v romštině. K tomu vám jistě poslouží jeden z internetových slovníků (např. <http://www.romskyslovník.cz/>)

Romano kultura:

18. Městská jatka na ulici Masná

Je nutné místo v rámci aktivity navštívit: NE

Shrnutí obsahu aktivity: Cílem aktivity je zamyslet se nad problematikou romského holocaustu a pokusit se doplnit pamětní desku úvahou o tom, jak lze dnes přispět k tomu, aby se zlepšovaly vztahy mezi většinovou společností a romskou menšinou.

Potřebné pomůcky: papír, psací potřeby

Jak už jsem vám psal v jiném dopise, mezi Romy jsem měl mnoho přátel. Z transportu se ale do Brna vrátilo jen nemnoho Romů. Moji přátelé mezi nimi nebyli. Shromáždili je na jatkách v ulici Masná a od té doby jsem je neviděl. Na místě jatek byla umístěna pamětní deska, která však byla při demolici jatek odstraněna a umístěna do muzea. Přečtěte si text z pamětní desky. Vaším úkolem zde bude doplnit jej krátkou úvahou o tom, jak v dnešní době přispět k tomu, aby se zlepšily vztahy mezi většinovou společností a romskou menšinou. Za to získáte symbolicky další část svícnu.

*Ve dvorním traktu
této budovy byli
násilně soustředěni
Romové z Moravy
v počtu 999 mužů
žen a dětí
a dne 7. března 1943
transportováni
do vyhlazovacího
cikánského tábora
Auschwitz – Birkenau.
Nemůžeme zapomenout
Našti bisteras !³³*

Myslím, že můžeme přispět tím, že...

³³ Text převzat z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=231 (online, cit. 25. 2. 2021).

Závěrem

Milí hledači svícnu, věřím, že se vám podařilo poskládat co nejvíce symbolických částí chanukije. Ve skutečnosti jsou těmito částmi svícnu vzpomínky, informace a snad i hodnoty, které jsem vám chtěl předat. Chtěl jsem vám přiblížit krutou část dějin, která se velmi bolestně dotkla židovské a romské menšiny, a to i ve vašem městě. Počty mrtvých, které s sebou holocaust přinesl hovoří sami za sebe. Musíme umět odpouštět, ale nesmíme zapomínat, musíme být schopni poučit se z minulosti. Věřím, že pro vás byly moje úkoly zábavou i poučením. Doufám, že až budete příště procházet okolo míst, která jsme společně navštívili, vzpomenete si na jejich minulost. Naše budoucnost je i ve vašich rukou.

Váš Isidor Šik

Mgr. Miroslav Jireček, Ph.D.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: jirecek@ped.muni.cz

Bc. Jan Voříšek
student katedry historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 403731@mail.muni.cz

Filip Versteeg
student katedry historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 495239@mail.muni.cz